

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav českého jazyka a teorie komunikace

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ivan Kafka

Nesklonné výrazy v pozici shodného přívlastku
v současné češtině

Indeclinable Expressions in the Position of Congruent Attribute
in Present-Day Czech

Děkuji vedoucímu práce doc. Mgr. Robertu Adamovi, Ph.D., za všechny jeho rady a připomínky, které mi umožnily zpřesnit některé formulace a vyhnout se tak mnohým zjednodušujícím či mylným tvrzením. Velmi mu také děkuji za ochotu, s níž se mnou konzultoval podobu této práce i během letních měsíců.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Ve Valašském Meziříčí dne 25. července 2011

Anotace

Tato práce se zabývá problematikou nesklonných výrazů v pozici shodného přívlastku. V první části je na základě analýzy relevantních pasáží odborné lingvistické literatury určeno, ve které době se v pozici shodného přívlastku začaly objevovat různé typy nesklonných výrazů. Jádrem této práce se klasifikace zkoumaných spojení na základě typu nesklonného výrazu a zkoumání morfologických a syntaktických vlastností těchto spojení (jsou popsány významové vztahy mezi nesklonným výrazem a substantivem, na základě korpusového výzkumu je pro-
ověřeno, zda nesklonný výraz a substantivum tendují k tomu být kompozitním pojmenováním nebo zda mezi nesklonný výraz a substantivum může vstoupit adjektivum). Pozornost je rovněž věnována otázce případné kodifikace zkoumaných spojení.

Annotation

The bachelor's essay presents the subject of indeclinable expressions in the position of congruent attribute. The first part of the thesis analyses relevant parts of linguistic literature and specifies the period, when the frequency of various expressions in the position of congruent attribute started to increase. The main purpose of the thesis is to classify examined structures on the basis of the type of indeclinable expression and to give the description of morphological and syntactic characteristics of these structures (the relation between indeclinable expression and substantive is commented and on the basis of corpus research there is verified, if indeclinable expression and the substantive tend to be a part of the composite and if the adjective can be put between indeclinable expression and the substantive). The attention is devoted to the question of the codification of examined structures as well.

Klíčová slova: nesklonná adjektiva, přívlastek

Key words: indeclinable adjectives, attribute

Obsah

A.	ÚVOD	6
B.	NESKLONNÉ VÝRAZY V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU V ODBORNÉ JAZYKOVĚDNÉ LITERATUŘE – POKUS O ČASOVÉ ZAŘAZENÍ JEVU	8
C.	TYPY VÝRAZŮ VE SHODNĚPŘÍVLASTKOVÉ POZICI	14
I.	VLASTNÍ JMÉNA	14
1.	DVA TYPY SYNTAGMAT S VLASTNÍMI JMÉNY VE SHODNĚPŘÍVLASTKOVÉ POZICI	14
2.	OBLAST UŽITÍ	15
3.	HRANICE MEZI APELATIVY A PROPRII, PRAVOPIS	16
4.	MOTIVACE	16
5.	STYLOVÉ HODNOCENÍ ZKOUMANÝCH SPOJENÍ, OTÁZKA JEJICH KODIFIKACE	17
II.	ZKRATKY	19
1.	ZKRATKY A ZNAČKY OBECNĚ	19
2.	TYPY ZKRATKOVÝCH VÝRAZŮ V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU	19
3.	ZKRATKY JAKO SOUČÁST SLOŽENIN	21
4.	ADJEKTIVA VSTUPUJÍCÍ MEZI ZKRATKU A ROZVÍJENÉ SUBSTANTIVUM	24
5.	KODIFIKACE ZKRATEK A PÍSMENNÝCH KLASIFIKÁTORŮ V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU	25
III.	APELATIVA	26
1.	TYPY APELATIVNÍCH NESKLONNÝCH (NESKLOŇOVANÝCH) VÝRAZŮ V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU	26
a)	anglická adjektiva	26
b)	zdomácnělá nesklonná adjektiva	27
c)	anglická substantiva	27
d)	zdomácnělá nesklonná substantiva	28
e)	zdomácnělá substantiva obvykle skloňovaná, ale použitá jako nesklonná	28
f)	substantiva domácího původu	30
g)	samostatně vystupující morfémy cizího původu (prefixoidy)	31
2.	APELATIVNÍ NESKLONNÉ (NESKLOŇOVANÉ) VÝRAZY JAKO SOUČÁST KOMPOZIT	34
3.	KONKURENCE VYJÁDŘENÍ S APELATIVNÍM NESKLONNÝM (NESKLOŇOVANÝM) VÝRAZEM A BEZ NĚJ	38
4.	ADJEKTIVA VLOŽENÁ MEZI NESKLONNÉ (NESKLOŇOVANÉ) APELATIVUM A ROZVÍJENÉ SUBSTANTIVUM	42
D.	ZÁVĚR	48
E.	SEZNAM LITERATURY	51

A. ÚVOD

V současné češtině je velmi častý jev, kdy se v pozici shodného přívlastku objevují výrazy, kterým podstatný rys shodného přívlastku schází: nemají koncovky, kterými by formálně vyjadřovaly závislost na rozvíjeném substantivu (*dřevěný stůl, dřevěného stolu / on-line rozhovor, on-line rozhovoru*). V této práci se zaměříme na taková spojení, ve kterých bude nesklonný výraz umístěn před domácí nebo zdomácnělé substantivum – stranou tedy ponecháme spojení jako *dream team, love story, new age, prime time, talk show, top ten*, která jsou v citátové podobě přejata z angličtiny. Stejně tak se nebudeme zabývat kvantitativními přívlastky typu *moc lidí, málo ovoce, sto korun* (*málo, sto* a další číslovky se v poslední době stávají nesklonnými), což je téma, které by nás nutně přivedlo k syntaktickým spojeníům typu *pět chlupců*, jejichž rozbořem bychom se dostali na půdu již velmi dobře prozkoumanou, a tudíž bychom z větší části pouze opakovali, co již bylo k tomuto tématu řečeno.

Před napsáním této práce jsme se pokusili shromáždit co největší počet syntaktických struktur nesklonný výraz + domácí nebo zdomácnělé substantivum, a to excerpcí především psaných textů (internetová publicistika, reklamy, blogy, aj.) a převzetím příkladů citovaných v sekundární literatuře. Tyto struktury jsme rozdělili do tří kategorií podle toho, zda je nesklonným výrazem vlastní jméno, zkratka nebo apelativum (apelativní sousloví) různého typu. Jádrem této práce bude zkoumání především morfologických a syntaktických vlastností nesklonných výrazů, a to v rámci jmenovaných kategorií.

Problematickým aspektem při naší analýze může být skutečnost, že předmětem popisu je relativně nový, dynamický jev, který zasahuje více vrstev jazykového systému – slovotvornou (nesklonný výraz může někdy fungovat zároveň jako součást složeného pojmenování (*biopotraviny / bio-potraviny / biopotraviny*)), lexikální (u nesklonného výrazu se obtížně určuje stupeň začlenění do domácí slovní zásoby), morfologickou (nesklonné výrazy mají nevyhraněný morfologický status nebo jejich slovnědruhovú příslušnost je dána neobvyklou větňčlenenskou funkcí), syntaktickou (otázka, jaký významový vztah je mezi nesklonným výrazem a rozvíjeným substantivem a jak šíření nesklonných výrazů ovlivňuje syntaktické zvyklosti češtiny). Zkoumané téma se ale dotýká i oblasti pravopisu (existence různých pravopisných variant: *bi-fi aparatura, Hi-Fi aparatura, HI-FI aparatura, bifiaparatura, bifí aparatura*) a kodifikace, nebo obecněji jazykové kultury (zda je vhodné nesklonné výrazy začlenit do spisovného jazyka, případně které typy). Všem těmto oblastem se budeme v této práci věnovat, byť některým podrobněji a jiným okrajověji.

V neposlední řadě je třeba se zmínit také o stylové charakteristice zkoumaných výrazů. Jak již bylo řečeno, do češtiny pronikly poměrně nedávno a vedle neustáleného pravopisu se vyznačují rovněž nejednoznačnou stylovou příslušností. Pro současnou společnost je charakteristické prostupování hranic mezi privátní a veřejnou sférou (přesněji řečeno, privátní stále více zasahuje veřejný prostor) a obdobně prvky neformální komunikace pronikají do oblastí, pro něž byla dříve vyhrazena oficialita a v jazykové rovině spisovnost¹. V době, kdy je spisovná norma rozkolísávána, respektive kdy spisovnost ustupuje z některých komunikačních oblastí, je velmi obtížné jednoznačně vymezit typ projevů, ve nichž se zkoumané výrazy vyskytují. Přesto se o to pokusíme, bez nároku na bezvýhradnou platnost našich závěrů.

Na závěr poznamenejme, že v současné odborné literatuře komplexní popis problematiky nesklonných výrazů v přívlastkové pozici prozatím chybí – jednotlivé studie či části monografií se vždy zaměřují pouze na dílčí témata. Existence neprozkoumané oblasti může být jako téma ke zpracování na jedné straně značně lákavá (je možno si do značné míry svobodně zvolit úhel pohledu na daný problém), na straně druhé hrozí nebezpečí, že výklad zůstane „neukotven“ a pozornost rozptýlena na mnoho témat. Pevně doufáme, že se nám podaří těmto nástrahám se vyhnout.

¹ K tomuto tématu se vyslovuje řada lingvistů, a to jak obecně, z hlediska proměn češtiny jako celku, tak z hlediska proměn v dílčích komunikačních oblastech. Pozornost je věnována zejména mediálnímu diskurzu. Jaroslav Bartošek hovoří o nedostatečné profesní kompetenci (odborné, redaktorské a jazykové) a o obecně nízké úrovni českých masmédií v souvislosti s proměnami žurnalistiky po roce 1989 (Bartošek, 1997, s. 43) a o snaze moderátorů vzbuzovat nápadnost, okázalou neformálnost a bavit své publikum za každou cenu (Bartošek, 2005, s. 44). V článku *Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG* se uvádí: „Proměna sociálních a kulturních hodnot v průběhu posledních desetiletí způsobila, že ostrou hranici mezi lingvistickými rysy mluvených projevů veřejných a neveřejných dnes vést nelze, vzhledem ke klesající prestiži řeči charakterizované rysy oficiálnosti a formálnosti a rostoucí prestiži řeči záměrně prezentující neoficiálnost, neformálnost, spontánnost a bezprostřednost“ (Čmejrková – Jílková – Kaderka, 2004). Oldřich Uličný ve svém příspěvku o vlivu globalizace na slovanské jazyky zmiňuje „destandardizaci (mluvených variet) slovanských jazyků“, kterou považuje za důsledek těchto procesů: „postmoderní tendence k chaotičnosti“, „odmítání autorit včetně autority spisovného, resp. národního jazyka“ a vytlačování oficiální kultury a její paralelizace se subkulturami neoficiálními (Uličný, 2006, citováno podle [www: http://www.ulicny.nazory.cz/slovan.doc](http://www.ulicny.nazory.cz/slovan.doc)). Petr Mareš sleduje dvě tendence ovlivňující současnou češtinu – specializační tendenci a tendenci k neformálnosti, která je podle něj „pronikání[m] prostředků vlastních neformálnímu vyjadřování příznačných pro každodenní, především mluvenou komunikaci do komunikace veřejné“ (Mareš, 2007, s. 42). Zmínili jsme pouze některé práce, odborná literatura věnovaná tomuto tématu je velmi početná.

B. NESKLONNÉ VÝRAZY V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU V ODBORNÉ JAZYKOVĚDNÉ LITERATUŘE – POKUS O ČASOVÉ ZAŘAZENÍ JEVU

V této kapitole se pokusíme určit, od jaké doby se začala zvyšovat frekvence různých typů nesklonných výrazů ve shodněpřívlastkové pozici. Chronologicky budeme procházet relevantní pasáže odborné jazykovědné literatury a zaměříme se na to, zda byly sledované výrazy vůbec zaznamenány, a pokud ano, jakého byly typu a jak byly hodnoceny z hlediska morfologického a syntaktického, případně z hlediska stylové příslušnosti. Samozřejmě netvrdíme, že by nereflexování zkoumaných výrazů v odborné literatuře znamenalo, že se tyto výrazy v dobové češtině nevyskytovaly. Pouze se domníváme, že pokud byly tyto výrazy předmětem zájmu jazykovědců, znamená to, že jejich počet v dobovém úzu neobvykle vzrostl nebo že se nově objevily a z nějakého důvodu byly považovány za neobvyklé.

Náš výklad začneme Mluvnicí spisovné češtiny Františka Trávníčka (Trávníček, 1951a, 1951b), která však ještě nesklonná adjektiva vůbec neregistruje, nehovoří se v ní ani o použití zkratk v pozici před substantivem.

První zmínka o námi zkoumaném tématu, již se nám podařilo dohledat, byla otištěna v Naší řeči v roce 1957 (Machač, 1957). Jaroslav Machač zde v rubrice Drobnosti kritizuje jazykové nedostatky v denním tisku, mimo jiné také používání slangových výrazů v populárně naučných textech, např. *ra-látky*, *alfa aktivita*, *beta rozpad*. Tato spojení považuje za nápodobu cizího vzoru s nelibostí konstatuje jejich pronikání do spisovných odborných projevů.

Odlišný postoj ke zmíněným výrazům zaujímá Miloš Dokulil v jednom z rozhlasových jazykových koutků (Dokulil, 1959). Klade si otázku, zda je vhodnější psát *vitamín C*, nebo *C-vitamín* (a obdobně *částice α*, nebo *α-částice*) a dospívá k názoru, že v odborném vyjadřování by mohla lépe vyhovovat druhá varianta. Podle Dokulila totiž „α“ a „C“ nejsou „slova ve vlastním smyslu“ – jsou „formálně zařazujícím znakem bez jakéhokoli vlastního významu“ a podobají se spíše předponám. Vztah takovýchto komponentů k určovanému jménu je velmi těsný a tuto těsnost je vhodné vyjádřit právě složenou formou (s. 130–131).

V Havránkově-Jedličkově České mluvnici (Havránek – Jedlička, 1960) už se objevuje zmínka o nesklonných adjektivech (s. 164), která jsou charakterizována jako „zpravidla cizího původu, rázu nespisovného nebo hovorového“. Jako příklady jsou uvedeny *lila šaty*, *dráp punčochy*, *glazé rukavice*, *khaki košile*, *nóbl člověk*. Poznamenáno je také, že mohou mít také příslovecnou platnost. V oddíle o přívlastku už nesklonné výrazy do výkladu zahrnuty nejsou, pozici zkratk před substantivem mluvnice rovněž nezná.

Ve 2. vydání Základů české skladby Františka Kopečného (Kopečný, 1962) najdeme v části o adjektivech (konkrétně o kvantitativních) drobnou, ale důležitou poznámku: „Nesklonnost není na překážku pojetí adjektivnímu.“ (s. 85). Následuje výklad, v němž Kopečný výraz *pět* ve spojení *pět jablek* určuje jako adjektivum. Oporou pro toto tvrzení mu je fakt, že v lidovém jazyce je běžně výraz *pět* doplňován o koncovky (*s pěťima chlapcama*) a že se obdobně chová i nesklonné slovo *prima*, které zase v lidovém jazyce přebírá adjektivní sufix (*primovní*). O přívlastkové funkci nesklonných adjektiv se Kopečný bohužel nezmiňuje, stejně jako Vladimír Šmilauer v Novočeské skladbě (Šmilauer, 1969).

Slovní zásobou nového sešitu v té době vydávaného SSJČ se zabýval v Naší řeči Vladimír Mejstřík (Mejstřík, 1966). Povšiml si mimo jiné slov, která hodnotí jako hovorová, případně slangová (*terakota látka, toledo ubrus*). Mají podle něj „významovou i syntaktickou funkci přídavných jmen, jsou však nesklonná“ a při zdomácnění mohou přitvořit sklonné podoby přídavných jmen (*terakotová košile, toledový ubrus*) (s. 306). Dále se zmiňuje o složeních objevujících se v odborném stylu (*T-drážka, T-profil*), které považuje za „výraznější“, „náznornější“ a vhodnější pro odvozování (*T-blavový šroub*) (s. 307).

V článku Radoslavy Brabcové (Brabcová, 1969) je analyzován výraz *hi-fi*, který má podle autorky platnost podstatného i přídavného jména a je „významově obsažnější“ (s. 315) než komponent *C* ve spojení *C-vitamín*, o němž mluví Dokulil (viz výše). Brabcová dále doporučuje psát výrazy typu *Semafor-klub* nebo *hifi-klub* se spojovníkem a jako důvod uvádí, že „v češtině je označování jednoho pojmu dvěma jmény volně vedle sebe položenými dosti neobvyklé“, a to navzdory tomu, že lidé takovýmto spojením pravděpodobně rozumějí (s. 315). V závěru svého příspěvku Brabcová vyslovuje hypotézu, že používání uvedených výrazů zůstane omezeno na profesní mluvu a slang vybraných skupin.

Vladimír Šmilauer ve své Nauce o českém jazyku (Šmilauer, 1972) vyjmenovává několik nesklonných adjektiv (*běž rukavice, terakota látka, khaki košile, ragú polévka* /omylem uvedeno *polévka ragú*/, *toledo ubrus, blond ženská, extra host*). Jsou to podle něj „jen adjektiva přejatá“, objevují se „jen v jazyce hovorovém“ (s. 183) a ve spisovném jazyce jsou nahrazována odvozenými adjektivy (*běžové rukavice, toledový ubrus*). O přívlastkové funkci těchto adjektiv už se v knize nemluví stejně jako o zkratkách v pozici před substantivem.

Zkratkami (především v elektrotechnice) se o rok později zabývá v Naší řeči Bohuslav Pohnert (Pohnert, 1973). Spojení jako *RC oscilátor* (*RC-oscilátor*) jsou podle něj utvořena podle anglického (německého) vzoru, což dokládá příklady z cizojazyčné technické literatury. Podoby se zkratkou před substantivem odmítá a konstatuje, že „spisovná technická řeč se těmito podobám brání, protože stále ještě cítí sounáležitost s určujícími složkami např. v matematice a geometrii, jako jsou přímka a, přímka b, bod A, bod B, úsečka u, paprsek p (...)“

(s. 136). Článek byl publikován se záměrem vyvolat diskuzi o postavení zkratk v technickém názvosloví a o jejich kodifikaci. Další příspěvek k tomuto tématu (od Jaroslava Bartoška) byl publikován až o dva roky později; zkratkami v postavení před substantivem se nezabýval.

Tak učinil až v roce 1985 František Daneš v článku příznačně nazvaném Faktor Rh // Rh-faktor // Rh faktor (Daneš, 1985). Uvádí v něm že spojení *Rh-faktor* a *Rh faktor* v jazyce (především odborném) přibývá. Komponent *Rh* chápe jako součást složeniny, respektive adjektivní přívlastek; v případech, kdy je první komponent „složitější a významově zatíženější“ (např. *LP deska*), podoby bez spojovníku jsou uvedeny jako častější (s. 180). Daneš dále uvádí, že do přívlastkové pozice se kromě zkratk dostávají rovněž „skutečná významová slova“ (*klišé, moka*). Tento jev, tedy používání nesklonných slov před substantivy, je označen jako „slovosledná adjektivizace“ (s. 180). Tři varianty pojmenování pro jednu skutečnost (viz název článku) Daneš pokládá za „přijatelné ve spisovném vyjadřování“ (s. 181), uvádí však i možné nevýhody související s užíváním preponovaných nesklonných výrazů, a totiž skutečnost, že mohou být namísto přívlastku chápány jako předmět. (Tomuto jevu, byť ne v souvislosti se zkratkami, se věnujeme na str. 29 a 30).

Druhý svazek Mluvnice češtiny, věnovaný tvarosloví (MČ 2, 1986), stejně jako předchozí Havránkova-Jedličkova mluvnice zná nesklonná adjektiva (*blond vlasy, lila šaty, nóbl člověk, prima parta, fajn holka*). Sémanticky je řadí ke kvalitativním adjektivům, dále o nich uvádí, že rovněž syntakticky plní rovněž funkci adjektiv a že se stupňují opisně (s. 70). Třetí, syntaktický svazek téže mluvnice nesklonná adjektiva ve funkci přívlastku nezmiňuje (MČ 3, 1987).

Olga Martinová (Martinová, 1987) zkoumá typy písmenných složek v pozici přívlastku a konstatuje, že ztrácejí vázanost na konkrétní pojmenování a jsou používána v nové významové platnosti, rozšiřují tedy svou sémantiku stejným způsobem jako adjektiva (s. 109–110); tohoto jevu si povšiml už J. Machač v roce 1957 v souvislosti s pojmenováním *beta aktivity* (= aktivita *paprsků beta*). Martinová se dále zabývá „pojmenovacími útvary, jejichž stavebními prvky jsou slovo a morfologicky nezformovaný morfém cizího původu“ (např. *dia koutek, video paměť, diskosál*) a uvádí, že „se vesměs objevily v poslední době“ (s. 110). Všímá si jejich nevyhraněné slovnědruhové příslušnosti (oscilace mezi substantivy a adjektivy), přičemž na adjektivní platnost usuzuje ze spojení typu *dia tvarohový koláč, dia linecké těsto*. A co je pro nás důležité, Martinová registruje také spojení s anteponovaným nesklonným vlastním jménem (*Tatra mléko, Orient řezy*).

Podobně zevrubný popis podává i Ludmila Uhlířová v monografii *Knížka o slovosledu*, konkrétně v kapitole *Přívlastek vyjádřený neohebným slovem* (Uhlířová, 1987). Spojení neohebného slova cizího (výjimečně domácího) a řídicího podstatného jména považuje

za „jeden z produktivních pojmenovacích modelů současné češtiny“ (s. 23) a uvádí řadu dokladů (např. *country festival*, *safari park*, *judo oblek*, *kimono plášť*, *tatra mléko*, *derby utkání*, *fit program*, *nerez ocel*). Uhlířová si také všimá jedné podstatné věci, totiž že u mnoha těchto spojení je prepozice jedinou možnou pozicí přívlastku; slovosled v těchto případech vyjadřuje formální sepětí s určeným slovem – a také sepětí významové (s. 23–24). Dále jsou zmíněny i výskyty vlastních jmen v téže pozici (*Rosa-klub*, *Academia film*) a také zkratk (PN *přechod*).

Na jeden nesklonný komponent (*dia*) se zaměřila Ivana Bozděchová v článku Nakupujeme v diaprodejnách (Bozděchová, 1991). Zaznamenává, že v obchodní oblasti (potravinářský průmysl, označování druhů zboží) bývá tento komponent častěji uváděn samostatně, tedy v adjektivní platnosti (*dia arašidy*, *dia sterilované zelí*), a že mimo tuto oblast je frekventovanější podoba složená nebo se spojovníkem (*diačokoláda*, *dia-džem*, *dia-červený rybíz*). Zároveň však uvádí, že úzus není zcela jednotný.

Roku 1993 vyšla nová Pravidla českého pravopisu (která od té doby vycházejí v nezměněné podobě). Našeho tématu se týká poznámka v oddílu věnovaném spojovníku u podstatných jmen (PČP, s. 54): spojení typu *C-vitámín*, *α -záření*, *alfa-záření* je doporučeno psát se spojovníkem. Podrobnější zdůvodnění podáno není, což ostatně v Pravidlech českého pravopisu ani nebývá obvyklé.

Roku 1995 ještě Karel Kučera hodnotí stopy vlivu angličtiny v oblasti morfologie a syntaxe jako ojedinělé a nevýrazné (Kučera, 1995, s. 78). Jako jednu z těchto stop zmiňuje častější výskyt nesklonných adjektiv (*instant kaše*) a substantiv s adjektivní platností (*fax papír*, *disko večer*, *bonsai klub*).

Příruční mluvnice češtiny, poprvé vydaná roku 1995 (PMČ, 2008), v části věnované přídavným jménům vyjmenovává nesklonná adjektiva uváděná i v předchozích mluvnicích (*glazé rukavice*, *lila odstín*), nesklonné výrazy přejaté z angličtiny uvedeny nejsou; najdeme je však v pasáži o shodném přívlastku: „V současné češtině se šíří shodný přívlastek vyjádřený nesklonnými slovy cizího původu (*country festival*, *safari park*, *fit centrum*, *gama nůž*) a výrazy zkratkové povahy (*Rh-faktor*, *UV-filtr*, *HIV-test*)“ (s. 491).

O rok později vychází jiná mluvnice, Čeština – řeč a jazyk (Čechová a kol, 1996). Ta se nesklonná adjektiva pokouší rozčlenit do skupin podle toho, zda jde o výrazy odborné (*netto*, *brutto*), názvy barevných odstínů (např. *běž*, *khaki*, *terakota*), výrazy hovorové a nespisovné (*prima*, *fajn*, *fěr*); pouze přísudkovou platnost mají podle této mluvnice slova *fit* a *kvit*.

Češtinu devadesátých let 90. století a její proměnu související s hlubokými společenskými změnami po roce 1989 se pokusila popsat kolektivní publikace Čeština na přelomu tisíciletí. O nesklonných výrazech v přívlastkové pozici se v knize dočteme na několika místech. V úvodní kapitole souhrnně charakterizující češtinu popisované doby jsou varianty *vita-*

mín C, C-vitamín, C vitamín hodnoceny jako vžitě; dále je konstatován výskyt akronymů a substantiv a vlastních jmen ve shodněpřívlastkové pozici, poslední typ zejména v názvech hotelů: *Club hotel, Coubertin hotel, Panorama hotel, Fontána hotel* (Daneš, 1997, s. 23–24). Tytéž typy jsou v soudobé češtině registrovány i v kapitolách o jazyce počítačů (*klávesové apple logo, v insert modu, run-time verze, low-end počítač, RAM-disk*) (Bozděchová, 1997a, s. 108) a o vlivu angličtiny na češtinu (*PR akce, MW trouba, CD menu*) (Bozděchová, 1997b, s. 275).

Přibližně kolem roku 2000 nastává v odborné reflexi nesklonných výrazů v pozici shodného přívlastku určitý „zlom“. Začíná být systematicky reflektován příliv anglických výrazů a syntaktických konstrukcí, přičemž řada jazykovědců se věnuje i námi sledovanému tématu: např. Josef Šimandl a Jitka Mravinacová si všímají adaptace cizojazyčných výrazů v češtině (Šimandl, 2001; Mravinacová, 2001), ztrátu flexivnosti popisuje Oldřich Uličný (Uličný, 2002, 2003), obecně o vývojových tendencích v současné češtině se vyslovuje Petr Mareš (Mareš, 2007). Nesklonnými výrazy z hlediska proměn české slovní zásoby se zabývají studie v publikaci *Neologizmy v současné češtině* (Martincová a kol., 2005) a některé pasáže ve dvou monografiích Diany Svobodové (Svobodová, 2007, 2009). Okrajověji se našim tématem zabývá též Patrik Mitter (především Mitter, 2003, 2006, 2007/2008).

Vydeme-li tedy z toho, jak jsou konstrukce nesklonný výraz + rozvíjené substantivum zmiňovány v odborné literatuře, můžeme prohlásit, že strukturní období dnes tak rozšířeného syntagmatu lze vypožorovat už na konci padesátých let, kdy jazykovědci začali zaznamenávat spojení typu *alfa aktivita, C vitamín*. Tato spojení se brzy začlenila do odborného vyjadřování především technických oborů. Od šedesátých let začala být v mluvnicích rovněž uváděna hovorová nesklonná adjektiva typu *lila šaty, nóbl člověk* (označující barevné odstíny, nebo mající expresivní nádech), která se pak objevovala v mluvnicích i v následujících desetiletích. Přibližně od druhé poloviny osmdesátých let už nesklonné výrazy před určeným substantivem nejsou zmiňovány pouze jako periferní jevy. Jsou jim věnovány celé odborné články a kapitoly v monografiích, nikoliv jen drobné poznámky uprostřed výkladu. V té době se u nás začaly častěji objevovat nové skutečnosti (technické výrobky, hudební styly, sporty aj.), jejichž pojmenování do češtiny přicházela především z angličtiny (např. pojmenování s komponenty *dia, video, disko, country, fit, judo*); ve shodněpřívlastkové pozici se také začala objevovat i vlastní jména (*Tatra mléko, Panorama hotel*). Tyto tendence pokračovaly zejména po roce 1989 se zavedením tržního hospodářství a celkovou otevřeností nového společenského systému. Kolem roku 2000 už je pronikání anglických výrazů a syntaktických konstrukcí do češtiny považováno za natolik určující pro typologický charakter češtiny, že je tento fakt stále častěji reflektován v odborných publikacích. Bude-li třeba, zmíníme se o nich v dalších částech této práce.

Naše závěry jsou poněkud problematizovány doklady jako *Trilobit bar*, *Opera-hotel*, *Rokoko kabaret*, *Sekt Pavillon*, *Lucerna-bar* ze 30. let 20. století, které v popularizačním článku v Mladé frontě DNES uvádí lingvista Petr Fídelius (Fídelius, 2008b). Není však vyloučeno, že v období první republiky, kdy cizí kultury poměrně výrazně působily na kulturu domácí, se tato spojení rozšířila, pak v důsledku války a poválečné izolace Československa ustoupila, aby se na konci osmdesátých let zase do jazykového systému češtiny vrátila. Jisté je, že obliba syntagmat s nesklonným výrazem v pozici shodného přívlastku se výrazněji zvyšovala až v posledních dvaceti až třiceti letech.

C. TYPY VÝRAZŮ VE SHODNĚPŘÍVLASTKOVÉ POZICI

I. VLASTNÍ JMÉNA

1. DVA TYPY SYNTAGMAT S VLASTNÍMI JMÉNY VE SHODNĚPŘÍVLASTKOVÉ POZICI

Zaměříme-li se podrobněji na to, do jakých vztahů vstupuje neskloňované vlastní jméno a obecné substantivum, zjistíme, že jeden typ těchto spojení funguje obdobně jako konstrukce s nominativem jmenovacím, které spojují dvě substantiva, z nichž druhé „zůstává stále v 1. pádě (nominativu) i tehdy, když se výraz, k němuž patří, skloňuje (srov. *hotel Slavia, do hotelu Slavia, v hotelu Slavia*)“ (Daneš, 2009, s. 205)². Spojení neskloňované vlastní jméno + obecné substantivum umožňuje neskloňovat vlastní jméno podobně jako nominativ jmenovací, vůči němuž mají námi zkoumaná spojení obrácené pořadí obecného a vlastního substantiva (*Hotel Koruna, do hotelu Koruna / Koruna hotel, do Koruna hotelu*). Vztah mezi oběma substantivy je však shodný. *Armani hotel* je hotel, který se jmenuje Armani, *Cappy džus* je džus s názvem Cappy, *Expres půjčka* znamená půjčka *Expres*, *Ford automobily* jsou automobily *Ford*, *Tupperware krabičky* jsou totéž co *krabičky Tupperware*, *UNIQA pojišťovna* je pojišťovna *UNIQA*. To je první typ spojení s vlastním jménem v pozici před rozvíjeným substantivem.

Častá jsou však také spojení, v nichž je vztah mezi oběma substantivy méně jednoznačný. Neplatí, že by pojmenování *ACADEMIA edice* znamenalo totéž co *edice ACADEMIA* (= edice s názvem Academia). Jde o edici vydávanou nakladatelstvím, jehož jméno je Academia. Obdobně *ERASMUS koordinátor* je koordinátor programu ERASMUS a ne *koordinátor ERASMUS*, *ERASMUS pobyt* je zase studentský pobyt v zahraničí v rámci programu ERASMUS. V tomto případě tedy nejde o pojmenovávání jako u spojení uvedených o odstavec výše (a o obdobu nominativu jmenovacího), ale o vyjádření široké souvislosti, případně posesivity (chápané také velmi široce). Z dalších příkladů uveďme: *OPAVIA tatranky* (Tatranky se nejmenují OPAVIA – OPAVIA je podnik, který vyrábí produkt s názvem Tatranky, jde tedy o tatranky vyrobené továrnou OPAVIA), *AVON pochod proti rakovině prsu* (= pochod

² Daneš uvádí některé výrazy, které bývají součástí spojení s nominativem jmenovacím. Konstatuje, že navzdory tomu, že bývají považována za nesprávná, se šíří spojení typu *spořitelna Domažlice, okresní soud Telč*, v nichž je místní jméno pocíťováno jako nedílná součást názvu (Daneš, s. 206). Tento typ už je v současné češtině obvyklý (*Gymnázium Rožnov pod Radbostí, Městský úřad Litoměřice, Finanční úřad Brno I*). Na jiném místě Daneš poznamenává, že se nominativ jmenovací šíří i po slovech jezero, řeka, město, obec, vesnice, a to převážně tehdy, pokud jde o cizí jméno; u jmen domácích považuje za častější, jsou-li skloňována (např. spojení *u řeky Sázava* by podle Daneše nikdo nepoužil). Ani toto tvrzení už dnes neplatí – nominativ jmenovací se běžně používá i u domácích jmen (srov.: *ubytování u řeky Sázava, okouzující prostředí u břehu řeky Sázava, Hodnocení břehového porostu řeky Sázava; bromadné slevy ve městě Zlín, Analýza dopravní infrastruktury ve městě Zlín*).

společnosti AVON), *Coca Cola Školský* [sic!] *pohár* (= školní pohár společnosti Coca Cola), *PALLADIUM dárkové poukazy* (= dárkové poukazy obchodního domu PALLADIUM), *Red Bull letecký den* (= Letecký den společnosti Red Bull), *Milka soutěže* (= soutěže pořádané společností Milka), *Milka meruňkovo-čokoládový kruh* (= zákusek vyrobený z čokolády Milka).³

2. OBLAST UŽITÍ

Jak může být z uvedených příkladů patrné, spojení neskloňované vlastní jméno + obecné substantivum (často rozvité) se používají zejména při pojmenovávání produktů různého druhu, v reklamních letácích jsou téměř pravidlem (*Nowaco Pizza šunková, Hollandia Selský jogurt ochucený*)⁴; obvyklá struktura takovýchto letákových pojmenování je název výrobce, pojmenování výrobku a případně jeho specifikace. Je otázka, zda vlastní jména v těchto pojmenováních skutečně určují jména obecná, zda nejde o dvě oddělená substantiva bez jakéhokoli syntaktického vztahu. Tomu by nasvědčovalo, že vlastní jméno („značka“) bývá často graficky odlišeno tím, že je tištěno na samostatném řádku odlišným typem písma. Na druhou stranu, pokud jsou spojení typu *Nowaco pizza šunková* součástí nějakého syntaktického celku, chová se vlastní jméno jako přívlastek (*AKCE -21 % na všechny Heinz fazole a hotová jídla*).

Spojení, jimiž se zabýváme, se také velmi často objevují v názvech institucí a budov (hotely, pojišťovny, banky – doklady viz výše, sportovní stadiony – např. *ČEZ Aréna, O₂ arena* – dříve *Sazka arena*, dále *Tesla arena, Vítkovice arena, Generali Arena* – dříve *Toyota Arena* a *AXA Arena*) a zejména sportovních soutěží (*Gambrinus liga, Fortuna Extraliga, Tipsport extraliga* – dříve *Staropramen extraliga, Český Telecom extraliga* a *O₂ extraliga*)⁵. Umisťování názvu sponzorské společnosti na první místo v těchto pojmenováních nás může dovést k domněnce, že je tato pozice chápána jako nápadnější, výraznější; vlastní jméno („značka“) je v této pozici „více na očích“⁶.

³ Josef Šimandl (Šimandl, 2000, s. 73) nazývá první typ (příbuzný nominativu jmenovacímu) jako „nominativ značkový“, spojení typu *Váš Ford partner* podle něj „už není užití pojmenovací, značkové, ale syntagma vytvořené v textu“.

⁴ Lucie Nakládalová roku 2004 analyzovala 15 reklamních letáků obchodních společností a zjistila, že kombinace vlastního jména a apelativa se vyskytuje v 63 % případů, spojení s obráceným pořadím členů v 37 %, přičemž poměr zastoupení určitého pojmenovacího typu se v letácích různých společností lišil, v některých případech výrazně (Nakládalová, 2004). V současnosti předpokládáme výrazný nárůst pojmenování s vlastním jménem a apelativem.

⁵ Stejným způsobem jsou utvořeny i názvy s anglickým slovem Cup (*Ondrášovka Cup, Česká pojišťovna Cup*), které je běžně skloňováno, zejména v mluvené řeči.

⁶ To je klíčové i u názvů produktů, jak uvádí Lucie Nakládalová: „Marketingová strategie klade důraz na značku, protože právě značka výrobek prodává ze všeho nejvíc. Čím dříve ji zákazník zaznamená, tím lépe.“ (Nakládalová, 2004).

3. HRANICE MEZI APELATIVY A PROPRII, PRAVOPIS

Stane-li se jakýkoliv víceslovný název oficiálním, je nutno považovat za vlastní jméno celé pojmenování, tedy i obecné jméno, které je součástí názvu. Mnohdy je však hranice mezi tím, co je oficiální pojmenování a co už není, nejasná (klíčová otázka, se kterou si uživatelé jazyka často neumějí poradit, zní, zda je vlastní jméno součástí názvu). Odtud pramení různé varianty zápisu u tohoto typu pojmenování (srov. pravopisné varianty u sportovních arén nebo u následujícího názvu soutěže: *Red Bull Letecký den*, *Red Bull letecký den*, *RedBull letecký den*, *Red Bull Letecký Den*).

4. MOTIVACE

Motivace pojmenování s nesklonným propriem a určovaným substantivem může být několikrát. Důležitou roli hraje určitě to, že názvy společností či produktů jsou registrovány jako obchodní značka v jednom (nominativním) tvaru a společnosti je velmi nerady skloňují – nesetkáváme se například s pojmenováními *Letecký den Red Bullu*, *Pochod AVONU proti rakovině prsu*, *dárkové poukazy PALLADIA*, *Soutěže s Milkou*, ale s konstrukcemi s nominativem jmenovacím nebo s nesklonným propriem ve shodněpřívlastkové pozici. Nebo, což je vcelku běžné, je v mluvené podobě název skloňován, kdežto v psané je s ním zacházeno jako s nesklonným (jako např. u vlastních jmen v tomto odstavci).

Dalším důvodem je, že některá vlastní jména nelze skloňovat (např. *ČD*, *O₂*, *OMV*, *Cappy*, *Generali*, *Tupperware* – jde především o zkratky a o názvy zakončené na [i] a [e]), chybějí jim tudíž koncovky, kterými by vyjádřily příslušnost k určovanému substantivu. Mají-li mít tato vlastní jména funkci přívlastku, mohou být neshodným přívlastkem s předložkou (*tarify od O₂*) nebo nominativem jmenovacím (*tarify O₂*); jako progresivní se však ukazují zejména spojení s vlastním jménem v pozici shodného přívlastku (*O₂ tarify*). Jak je patrné, v posledních dvou případech je příslušnost k danému substantivu signalizována těsným postavením vlastního jména vedle tohoto substantiva.

Podstatné může být také to, že uživatelé jazyka by některé výrazy skloňovat mohli, ale z různých důvodů nechťejí. Jejich motivaci by bylo obtížně zjistit, jedním z důvodů ale může být to, že by skloňované podoby vypadaly nezvykle. Nebo, a to s touto nezvyklostí souvisí, je ovlivňuje právě to, že se s nesklonováním těchto výrazů setkávají v reklamě (kde často bývají uváděny v jednom, fixním tvaru). Přesto mimo oblast reklamy bude dle našeho názoru stále přetrvávat tendence propria skloňovat, je-li to možné.

Svou roli při používání zkoumaných spojení určitě hraje také strukturní analogie s jinými druhy anteponovaných nesklonných výrazů – zkratkami (*IT byznys*, *AIDS poradna*, *UV záření*) či obecně nesklonnými výrazy cizího původu, které, mají-li být přívlastkem, musejí

stát v antepozici (*video produkce, etno hudba, suši bar, on-line rozhovor*). Strukturním vzorem jsou v tomto případě anglické syntaktické konstrukce: řada českých pojmenování je tvořena na základě pravidel anglické syntaxe (a často i anglického pravopisu: *A&A Galerie*), ačkoliv některá slova v těchto pojmenováních mohou být česká. Tak často vznikají hybridní konstrukce, u kterých je obtížné určit, zda jde o název český, anglický, či česko-anglický (*AN-DĚL Apartments Praha, Best Western Hotel Páv*⁷). Důvodem pro takovéto tvoření pojmenování může být snaha o srozumitelnost pro cizince, dále důvody estetické (především vliv jazykové módy), případně jiné (snaha o „světovost“).

5. STYLOVÉ HODNOCENÍ ZKOUMANÝCH SPOJENÍ, OTÁZKA JEJICH KODIFIKACE

Jak jsme zjistili na začátku této práce, spojení jako *Junior hotel* se v češtině vyskytovala nejpozději ve druhé polovině osmdesátých let. Od té doby frekvence takovýchto spojení velmi narůstá a zároveň tato spojení stále častěji obsahují výrazy, které se v češtině dříve běžně skloňovaly (*Vítkovice arena, Tesla Arena, Anděl Media Centrum*). Tato skutečnost je v rozporu s jazykovým povědomím řady uživatelů jazyka, zejména ve starší generaci. K tomuto tvrzení nás vede mj. série popularizačních článků které se objevovaly v Mladé frontě DNES v průběhu roku 2008. Lingvista Petr Fidelius v nich kriticky hodnotí nové syntaktické jevy, které se do češtiny dostávají pod vlivem angličtiny, mj. právě spojení typu *Langhans Galerie Praha* nebo *Sazka Arena*. Hovoří o gramatické nehoráznosti, jazykové ostudě a o křiklavém porušování syntaktických pravidel češtiny (Fidelius, 2008a). Nemůžeme souhlasit s Fideliovým názorem, že v případě šíření nesklonných výrazů v přívlastkové pozici jde o jevy, které nejsou schopny „zobecnění“, tj. že jsou periferním typem, neproduktivním, který nejeví schopnost dát vzniknout novému pravidlu (Fidelius, 2008b). Naopak můžeme konstatovat, že jde o typ pojmenování, který se šíří velmi hojně, o čemž nepřímo svědčí i to, že Fidelius v každém ze svých osmi článků na toto téma přinášel nové doklady.

Jiná otázka je, zda je vhodné používat pojmenování tohoto typu ve spisovném jazyce. Musíme si uvědomit, že konstrukce s vlastními jmény v přívlastkové pozici mají často propriální platnost (jakkoliv je hranice mezi vlastním a obecným pojmenováním nejasná, jak jsme se zmínili výše), uživatelé tedy nemají možnost s nimi nakládat volně (jak si představuje např. Petr Fidelius, který doporučuje redaktorům v novinách opravovat pojmenování *Sazka Arena* na *Arena Sazka* – mimochodem, přesnější by bylo *Arena Sazky*). Pokud budou obchodní pro-

⁷ Roli pojmenovovacího vzoru hrají v tomto konkrétním případě hotely, které jsou provozovány nadnárodními společnostmi v různých zemích a které z tohoto důvodu musejí nést shodné pojmenování (které je většinou anglické).

dukty, soutěže či instituce pojmenovávány určitým způsobem, těžko je pak budeme nazývat jinak, než je jejich oficiální označení.

Výhodou pojmenování s nesklonným vlastním jménem v antepozici je obecně jednoduchost, se kterou se dají utvořit. Pokud jde o spojení prvního typu, jsou fakticky významově shodná s nominativem jmenovacím, jsou srozumitelná pro uživatele, frekventovaná v úzu a jsou rovněž strukturně příbuzná se spojeními obsahujícími zkratku v pozici před substantivem, která jsou považována za spisovná. Dle našeho názoru by tedy první typ zkoumaných spojení měl jistou naději na kodifikaci. Nevýhodou druhého typu zkoumaných pojmenování může být skutečnost, že mohou zastřít přesný vztah mezi vlastním jménem a obecným jménem, k němuž se vztahují (*Milka soutěže – soutěže s Milkou, Milka čokoládové muffiny – čokoládové muffiny z Milky*). To bude pravděpodobně hlavní překážkou k tomu, aby konstrukce tohoto typu byly zahrnuty do kodifikace.

II. ZKRATKY

1. ZKRATKY A ZNAČKY OBECNĚ

Jakýkoliv pokus popsat spojení se zkratkami ve shodněpřívlastkové pozici nám komplikuje skutečnost, že zkratky nejsou v odborné literatuře jednoznačně vymezeny. Pravidla českého pravopisu v oddílu nazvaném Zkratky a značky vůbec neuvádí, co to zkratky jsou (výklad rovnou začíná výčtem jejich různých typů), u značek se dočteme, že může jít o zkratky s ustáleným grafickým obrazem, o písmena z cizích abeced nebo o nepísmenné grafické znaky (PČP, s. 35–36).

Encyklopedický slovník češtiny zkratku definuje jako „zkrácení slova s cílem zrychlení písemného záznamu“; toto zkrácení většinou vzniká záznamem počátečního písmene nebo skupiny počátečních písmen, řidčeji záznamem souhlásek. Značka je vymezena jako „přesně definovaný grafický symbol“ (ESČ, s. 565).

Tyto definice se ukáží jako příliš široké, stojíme-li před otázkou, zda první komponent ve spojeních jako *aku vrtačka*, *dia potraviny*, *eko energie* je zkratkou, či nikoliv. Na první pohled jsou to výrazy vzniklé zkrácením slov *akumulátorový*, *digitální*, *diabetický*, *ekologický*, a to záznamem skupiny jejich počátečních písmen. Jak si však ukážeme v části o prefixoidech v pozici shodného přívlastku (viz str. 31n.), jde spíše o samostatně vystupující morfémy přejaté z angličtiny než o zkratky. Vede nás k tomu mimo jiné skutečnost, že se tyto výrazy mohou stát součástí složených slov (*akuvrtačky*, *digivysílání*), což není u „klasických“ zkratek obvyklé (analýza na základě korpusového výzkumu viz níže). Navíc ne vždy je význam „zkráceného“ výrazu shodný s významem pojmenování, z něhož se zdá být odvozen: *bio výroba* není totéž co *biologická výroba*, ale výroba prováděná se zvýšeným ohledem na životní prostředí. Obdobně *kombi lednička* není totéž co *kombinovaná lednička*, ale lednička kombinovaná s mrazákem.

Pro úplnost dodejme, že výrazy s komponentem *i* nebo *e* (*i-noviny*, *i-reklama*, *i-banking*, *e-platba*, *e-marketing*) v našem výkladu ponecháme stranou – tyto výrazy totiž považujeme za kompozita. Důvodem k tomuto tvrzení je pro nás skutečnost, že písmena *i* a *e* jsou vždy s následujícím slovem spojena spojovníkem, nikdy nestojí samostatně (v případě *i* by to ani nebylo možné – nešlo by rozpoznat, zda jde o spojku, či o komponent s významem „internetový“).

2. TYPY ZKRATKOVÝCH VÝRAZŮ V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU

V současnosti jsou velmi produktivní spojení se zkratkami přejatými z angličtiny. Uvedme několik příkladů: *AIDS poradna*, *CD komplet*, *DNA výzkum*, *DVD přehrávač*, *hi-tech společnost*, *HIV virus*, *IT byznys*, *mp3 přehrávač*, *PC technika*, *pdf soubor*, *PR agentura*, *sci-fi*

literatura, *SMS zpráva*, *VIP sekce*, *UV záření*, *VIP lístek*, *www stránky*. Tyto zkratky jsou na různém stupni začlenění do systému češtiny; výslovnost některých se počestila (DNA [dé en á], HIV [há í vé]), v některých případech kolísá (DVD [dé vé dé] i [dí ví dí], PC [pé cé] i [pí sí]), někdy zůstává anglická (PR [pí ár], IT [aj tí], VIP [ví aj pí]).

Pokud jde o motivovanost těchto zkratk, můžeme konstatovat, že je pro část uživatelů neznámá (nebo neuvědomovaná). Lze to vyvodit na základě spojení, v nichž je rozvíjené substantivum už obsaženo v anglickém pojmenování, z něž byla utvořena zkratka stojící před tímto substantivem: *CD disk* (CD = compact disc, kompaktní disk), *HIV virus* (HIV = Human Immunodeficiency Virus, virus lidské imunitní nedostatečnosti), *RNA kyselina* (RNA = Ribonucleic acid, kyselina ribonukleová), *VIP osoba* (VIP = Very Important Person, velmi důležitá osoba).

V souvislosti s tím, v jakých komunikačních oblastech se spojení zkratka a určované substantivum objevují, je třeba uvést, že tato spojení opustila oblast vědeckého vyjadřování a jsou součástí každodenní komunikace. Ještě v Danešově článku na toto téma (Daneš, 1985) jsou uvedené doklady převzaty většinou z odborného jazyka přírodních věd (třebaže Daneš uvádí i spojení jako *hifi-magnetofon* nebo *LP deska*), jde tedy o spojení ustálená, mající charakter termínů. V dokladech uvedených výše o ustálená spojení nejde, zkratky se běžně spojují i s jinými výrazy: *CD mechanika*, *CD přehrávač*, *CD stojan*; *IT oblast*, *IT profese*; *pdf konvertor*, *pdf prohlížeč*; *SMS brána*, *SMS jízdenka*, *SMS nákup*.

Zkratky jsou obvykle neskloňné a nelze od nich tvořit odvozeniny; pokud mají nějaké adjektivní ekvivalenty, často mají expresivní nádech (*dívídičkový*, *empétrojkový*, *pédéefkový*, *esemeskový*). Chtějí-li uživatelé jazyka vyjádřit, že mezi zkratkou a jiným výrazem je nějaký významový vztah, musí zkratka stát za tímto výrazem, což je v současnosti čím dál méně časté, nebo před ním, tedy v pozici shodného přívlastku. Tento způsob je naopak velmi frekventovaný – a má oproti postpozici určité výhody. Spojení s neskloňným výrazem stojícím za rozvíjeným substantivem totiž může znamenat něco jiného, než když tento výraz stojí před tímto substantivem (*SMS nákup* je nákup přes SMS, kdežto ve spojení *nákup SMS* je SMS předmět nákupu; *UV ochrana* je ochrana před ultrafialovým zářením, kdežto spojení *ochrana UV* implikuje, že má jít o ochranu tohoto záření). Z posledních dvou příkladů je zřejmé, že chceme-li, aby zkratky rozvíjely verbální substantivum a zároveň nechceme užít opisných vyjádření, jako např. *nákup přes SMS*, *ochrana před UV zářením*, která jsou sice přesnější, ale ne tak „ekonomická“, je jedinou možností antepozice.

Před určovaným substantivem se mohou objevit také zkratky vzniklé na základě domácích pojmenování a/nebo pojmenování, která sice jsou cizího původu, ale jsou už delší dobu začleněna do systému češtiny (na rozdíl od pojmenování, na jejichž základě vznikly

zkratky uvedené výše): *TV pořady* (televizní), *mgr. studenti* (magisterští), *rtg snímek* (rentgenový), *VŠ studenti* (vysokoškolští). Jak je patrné, většina těchto zkratek má spisovný adjektivní ekvivalent (srov. s výrazy typu *divídičkový*) a některé z nich jsou dokonce omezeny pouze na psanou komunikaci (nepředpokládáme, že by nějaký mluvčí vyslovoval [er té gé snímek], [v š studenti] či [vé eš studenti], případně [m g r studenti] či [em gé er studenti]).

Speciálním případem je názvosloví chemických prvků a sloučenin. Tam se setkáváme se zkratkami, které mají mezinárodní platnost a které jsou odvozeny z latinských či anglických pojmenování. Písmenné značky (či písmena v kombinaci s číslicemi) však v komunikaci zastupují česká pojmenování, třebaže z těchto pojmenování nejsou přímo odvozeny. Chemické značky mohou vstupovat do vztahů nejen s jinými značkami, ale i se slovy (např. *C₁ sloučeniny* – sloučeniny s jedním atomem uhlíku).

Zmíníme také písmenné elementy (respektive písmenově-číselné), které sice nejsou zkratkami, které se ale před substantivem rovněž vyskytují (*a struna*, *α celulóza* – také *alfa celulóza*, kde ale slovo alfa jen pojmenovává písmeno, *C vitamín*, *s¹ prvky*). Jak uvádí Daneš (Daneš, 1985, s. 177), písmenná složka v těchto pojmenováních nenese žádnou obsahovou informaci (písmena nemají význam, mají jen schopnost význam rozlišovat). Funkcí písmenných složek je tedy v uvedených spojeních bližší určení prostřednictvím klasifikace (nikoliv určení prostřednictvím plnovýznamového slova).

Pokud je v odborné literatuře řeč o spojení zkratek a substantiv, obvykle jsou ve výčtech uvedeny i doklady typu *T kusy*, *U trubice*, *U rampa*. Zde sice jde o specifikaci, ovšem ne na základě symbolického, ale ikonického. Písmena *T* a *U* nezastupují nějaké plnovýznamové slovo ani nemají klasifikační funkci, nýbrž svým tvarem připomínají tvar výrobků pojmenovaných substantivem. Podobně se na první pohled jeví spojení *3* hotel*, kde však spojení číslice a grafického znaku zastupuje slovo *tříhvězdičkový*.

Na závěr toho oddílu ještě dodejme, že zkratka může být zároveň vlastním jménem (*O₂ tarify*, tarify mobilního operátora *O₂*), případně může mít charakter vlastního jména celé sousloví obsahující zkratku (*ČD centrum*, tedy Centrum Českých drah). O tomto typu pojmenování už byla řeč v kapitole o vlastních jménech v pozici shodného přívlastku.

3. ZKRATKY⁸ JAKO SOUČÁST SLOŽENIN

Výše jsme uvedli, že zkratky od přejatých nesklonných výrazů typu *digi*, *bio* odlišuje to, že obvykle nebývají součástí složenin. Tuto tezi si nyní ověříme na korpusovém materiálu. Vybrali jsme 21 spojení obsahujících zkratku a substantivum touto zkratkou určované

⁸ Pro zjednodušení označujeme jako zkratky také elementy mající klasifikační funkci (*C*, *gama*).

a zkoumali jsme, v jakém postavení bývá zkratka nejobvyklejší – zda v pozici shodného přívlastku, nebo jako součást složeniny (ve variantě se spojovníkem a bez něj⁹). Vyhledali jsme spojení ve formě lemmat, pojmenování uvedená v tabulce tedy mají povahu reprezentativních tvarů. Počet nalezených jednotek je uveden v absolutních číslech, jde tedy o všechny nalezené doklady.

Tabulka č. 1			
Zkratky či klasifikující písmena v pozici shodného přívlastku a jako součást kompozit	zkratka v pozici shodného přívlastku	zkratka jako součást kompozita (se spojovníkem)	zkratka jako součást kompozita (bez spojovníku)
AIDS poradna / AIDS-poradna / AIDSp poradna	19	0	0
C vitamín / C-vitamín / Cvitamín	5	2	0
CD komplet / CD-komplet / CDkomplet	4	0	0
DVD přehrávač / DVD-přehrávač / DVDpřehrávač	1631	6	0
gama záření / gama-záření / gamazáření	66	0	10
GMO potraviny / GMO-potraviny / GMOpotraviny	19	0	0
hi-tech společnost / hi-tech-společnost / hi-techspolečnost ¹⁰	40	0	0
HIV virus / HIV-virus / HIVvirus	8	0	0
ISIC karta / ISIC-karta / ISICKarta	131	0	0
IT byznys / IT-byznys / ITbyznys	3	0	0
LED dioda / LED-dioda / LEDdioda	73	4	0
MMS služba / MMS-slужba / MMSslужba	13	0	0
mp3 přehrávač / mp3-přehrávač / mp3přehrávač	52	0	0
pdf soubor / pdf-soubor / pdfsoubor	1	0	0
PC technika / PC-technika / PCtechnika	4	0	0
Rh faktor / Rh-faktor / Rhfaktor	43	5	0

⁹ Spojovník ve spojeních *gama-záření*, *SMS-zpráva* podle našeho názoru (a v souladu s definicí spojovníku v PČP, s. 54) vyjadřuje, že obě složky tvoří jeden celek. Domníváme se, že uvedená spojení mají blíže ke „klasickým“ kompozitům (*gamazáření*, *SMSzpráva*), v nichž je těsnost spojení obou slov jednoznačná, než ke spojeníům *gama záření*, *SMS zpráva* se zkratkou v adjektivně-přívlastkové platnosti. Odlišné stanovisko zastává Daneš, podle něž spojovník může na pozadí slov psaných dohromady naznačovat volnost, samostatnost první složky (Daneš, 1985, s. 179). Je však třeba si uvědomit, že většina spojení se zkratkami se v čistě kompozitní podobě neobjevuje, snad z důvodu vizuální „podivnosti“ těchto spojení, jejich možné nesrozumitelnosti (*a struna*, *a-struna* / *astruna*) a nejspíš i z důvodu náležité výslovnosti – aby např. *Cvitamín* nebyl čten jako [cvitamín] namísto [cévitamín]. Je-li u zkratk klasická kompozice pro uživatele jazyka nepřijatelná, je použití spojovníku jedinou možností, jak dát najevo, že zkratka a substantivum jsou chápány jako jedno pojmenování. Tedy: spojení typu C-vitamín (se spojovníkem) nemohlo vzniknout na pozadí pojmenování *Cvitamín*, nýbrž obvyklého *vitamín C*, a spojovník tudíž vyjadřuje těsnost spojení mezi oběma složkami, nikoliv jejich samostatnost.

¹⁰ Varianty s komponentem *hi-tech* psaným bez spojovníku nebo dohromady neměly v korpusu žádný doklad.

rtg snímek / rtg-snímek / rtgsnámek	4	0	0
sci fi literatrura (sci-fi literatura) (scifi literatura) / sci fi-literatura (sci-fi-literatura) (scifi-literatura) / sci filiteratura (sci-filiteratura) (scifiliteratura)	1 (101) (10)	1 (0) (0)	0 (0) (0)
SMS zpráva / SMS-zpráva / SMSzpráva	4559	15	0
TV pořad / TV-pořad / TVpořad	143	2	0
UV záření / UV-záření / UVzáření	493	3	6
VIP lístek / VIP-lístek / VIPlístek	5	0	0
VŠ student / VŠ-student / VŠstudent	16	0	0

Číselné hodnoty uvedené v tabulce potvrzují naši domněnku, že zkratky jsou uživateli jazyka častěji používány jako adjektivní přívlastky než jako součást složených slov¹¹. Pokud jde o poměr mezi spojeními nekompozitními a kompozitními, lze vysledovat zajímavou tendenci: pokud se kompozita vůbec objevila, byla častější u těch spojení, která byla původně součástí vědecké terminologie (řazeno od spojení s nejvyšším poměrným zastoupením kompozitních pojmenování: *C-vitamín*, *gamazáření*, *LED-diody*, *Rh faktor*, *UV-záření*).

Lze tedy předpokládat, že frekvence kompozit (především se spojovníkem) obsahujících zkratku (klasifikující písmeno) a substantivum bude ve vědeckých textech vyšší než v textech z jiných komunikačních oblastí. Tuto domněnku však bude nutno ověřit. Uvedená data vypovídají o zastoupení zkratkových kompozit v textech publicistických (na jejichž excerpce je korpus SYN2009PUB založen). Jelikož především publicistické texty odráží nejnovější tendence v jazyce, můžeme si dovolit tvrzení, že zkratky či klasifikující písmena v pozici shodného přívlastku vytlačují pojmenování kompozitní (přesněji kompozitní pojmenování se spojovníkem, která jsou kodifikována, na rozdíl od kompozitních pojmenování bez spojovníku). Náš závěr se shoduje s konstatováním uvedeným v Internetové jazykové příručce¹², podle něž se ve spojeních s iniciálovými zkratkami či značkami a podstatnými jmény od psaní spojovníku upouští (za častější jsou tedy považována spojení *DNA kyselina* a *HTML kód* spíše než *DNA-kyselina* a *HTML-kód*).

¹¹ Letmou sondáž jsme provedli také na internetu. Ve vyhledávači Google jsme dali vyhledat následující spojení (a částečně jsme si tak ověřili výsledky korpusového výzkumu): *AIDSPoradna* – žádný doklad, *Cvitamín* – 1 doklad, *CDkomplet* – ojedinělé, *gamazáření* – běžné, *HIVvirus* – žádný doklad, *ISICkarta* – 1 doklad, *pdfsoubor* – ojedinělé, *Rhfaktor* – ojedinělé, *rtgsnámek* – žádný doklad, *TVpořad* – ojedinělé, *UVzáření* – poměrně časté, *VIPlístek* – 1 doklad (vyhledáno 19. 7. 2011). Vyhledat varianty se spojovníkem nebylo možné, jelikož pro vyhledávač Google má spojovník funkci „rozdělovníku“ – kompozita se spojovníkem nejsou vyhledána jako jedno slovo, ale jako dvě slova oddělená mezerou.

¹² Internetová jazyková příručka > Zkratky, značky, čísla a číslovky > Zkratky iniciálové (ČT, SMS, ČEZ, IKEA) > 4 Psaní iniciálových zkratk a značek ve spojení s podstatnými jmény; dostupné z [www: http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=781](http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=781) (přístup 18. července 2011).

4. ADJEKTIVA VSTUPUJÍCÍ MEZI ZKRATKU A ROZVÍJENÉ SUBSTANTIVUM

Které zkratky mohou být součástí postupně rozvíjejícího přívlastku, ukazuje následující tabulka¹³. V korpusu SYN2009PUB jsme dali vyhledat adjektivum stojící jednu pozici napravo od zkratky uvedené v levém sloupci. Prošli jsme všechny nalezené doklady a zaznamenali takové, v nichž zkratka a adjektivní výraz rozvíjely substantivum. Opakující se spojení byla započítávána pouze jednou, uvedené počty dokladů tedy nejsou absolutními čísly.

Tabulka č. 2: Adjektivní výraz mezi zkratkou či písmenným klasifikátorem a určovaným substantivem		
zkratka / písmenný klasifikátor	počet dokladů	doklady
AIDS	0	
DVD	17	DVD video systémy, DVD stolní přehrávače, DVD vypalovací formáty, DVD velkoplošné projekce, DVD domácí kino, DVD vypalovací mechanika, DVD cestovní přehrávače, DVD filmové nosiče, DVD satelitní navigace (...)
gama	0	
GMO	0	
ISIC	3	ISIC studentská karta, ISIC studentský mezinárodní průkaz, ISIC studentská licence
hi-tech	15	hi-tech počítačové systémy, hi-tech průmyslová zóna, hi-tech životní styl, hi-tech zbraňové technologie, hi-tech golfová akademie, hi-tech vojenská technika, hi-tech obchodní dům, hi-tech bezpečnostní opatření (...)
IT	3	IT personální služby, IT operační centrum, vzdělané IT pracovní síly
LED	1	LED tisková hlava
MMS	5	MMS informační služby, MMS ekonomické zprávy, MMS erotické kanály, MMS multimediální zprávy, MMS mobilní telefon
mp3	0	
pdf	0	
PC	6	PC grafické stanice, PC televizní pořady, PC soutěžní disciplína, PC serverové čipy, PC výukové programy, PC on-line systém
rtg	2	rtg hloubkový ozařovací přístroj, RTG vyšetřovací komplex
sci-fi (scifi, sci fi)	13	sci-fi televizní seriál, sci-fi počítačová detektivka, sci-fi dobrodružné příběhy, sci-fi komorní opera, sci-fi sociální inženýrství, sci-fi akční komedie, sci-fi fantasy časopis, sci-fi filmové příběhy (...)
SMS	10	SMS hlasovací zpráva, SMS textové zprávy, SMS reklamní zprávy, SMS informační systém, SMS rychlá pomoc, SMS správné odpovědi (...)

¹³ Zkoumali jsme tytéž zkratky jako v předchozí tabulce. Z důvodu vysokého počtu nalezených spojení jsme neprocházeli doklady se zkratkou či písmenným klasifikátorem *C* a *CD*. Ve spojeních se zkratkami *HIV* a *Rb* (*HIV pozitivní*, *Rb negativní*) bylo obtížné určit, kdy má zkratka adjektivní platnost.

TV	13	TV diskusní pořady, TV dálkové ovládání, TV přenosová práva, TV sdělovací prostředky, TV programová nabídka, TV kulturní spoty, TV produkční tým, TV turistické filmy, TV satelitní přijímače (...)
UV	5	UV sluneční záření, UV reflexní barvy, UV ochranný faktor, UV světelné efekty, UV taneční show
VIP	12	VIP bankovní klienti, VIP telefonní linka, VIP asistenční služba, VIP golfový turnaj, VIP startovní číslo, VIP registrační značka (...)
VŠ	3	VŠ učitelství oborů, VŠ bakalářské studium, VŠ humanitní směr

5. KODIFIKACE ZKRATEK A PÍSMENNÝCH KLASIFIKÁTORŮ V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU

Vzhledem k vysoké frekvenci zkratk v pozici shodného přívlastku by podle našeho názoru bylo vhodné upravit dosavadní výklady v odborné jazykovědné literatuře, podle nichž jsou jako běžné uvedeny pouze pravopisné podoby se spojovníkem. Např. Pravidla českého pravopisu doporučují ve výrazech *C-vitamin*, *α-zářen*, *alfa-zářen*, *Rb-faktor* psát spojovník (PČP, s. 54). Příruční mluvnice češtiny jako příklady zkratkových výrazů v pozici shodného přívlastku jmenuje tři spojení, všechna se spojovníkem (PMČ, s. 491): *Rb-faktor*, *UV-filtr*, *HIV-test* (my bychom tato pojmenování považovali spíše za kompozita, viz poznámka č. 7).

Pokud nahlédneme do Nového akademického slovníku cizích slov (NASCS), vydaného přibližně deset let po zmíněných dvou příručkách (miníme první vydání), zjistíme, že v dokladech typických spojení i v samotných heslových slovech jsou u spojení zkratk a substantiv často uvedeny také podoby bez spojovníku: *C-vitamin* (heslo *vitamin*), *CD přehrávač* i *CD-přehrávač*, *CD-ROM mechanika*, *gama částice* (vedle variant *částice gama*, *gama-částice*, *γ-částice*), *ph-metr*, *Rb-faktor*, *TV technika*, *UV filtr* i *UV-filtr*. Očekáváme tedy, že v nových vydáních pravopisných pravidel a mluvnic už budou zkratky v pozici shodného přívlastku běžně uváděny.

III. APELATIVA

1. TYPY APELATIVNÍCH NESKLONNÝCH (NESKLOŇOVANÝCH) VÝRAZŮ V POZICI SHODNÉHO PŘÍVLASTKU

a) anglická adjektiva

V pozici shodného přívlastku se mohou objevit anglická adjektiva, jejichž použití je uživateli češtiny považováno za neobvyklé, příznakové (*full víkend, good nálada, happy život, hot linka, new objev, sweet pohled, user friendly zařízení*)¹⁴. Jsou omezena na soukromou komunikaci mladších uživatelů jazyka (teenagerů) a mají funkci ozvláštnění, zpestření českého textu. Obvykle mají svůj spisovný český adjektivní protějšek, ve spisovných komunikátech se tedy prakticky neobjevují.

U některých anglických adjektiv však lze sledovat překračování oblasti neveřejné komunikace a jejich začleňování do systému češtiny – objevují se např. spojení *cool podívaná, crazy komedie, free člověk, off record nahrávka* (*off record* může být i příslovcem, a to po vzoru angličtiny, kde je však původní zápis *off-the-record* nebo *off the record*), *live vystoupení, trendy sukne*¹⁵; výraz *sexy* se už běžně ve veřejných projevech používá. Tato spojení se šíří v reklamách (zaměřených především na mládež jako cílovou skupinu) a v oficiálním označení produktů (např. mobilní tarif společnosti O₂ nese název [ːkúlː], což je částečný fonetický přepis slova *cool*)¹⁶. Spojení s těmito slovy jsou ve spisovných projevech prozatím považována za expresivní. Že tomu tak zůstane, by nasvědčoval fakt, že jde o adjektiva výrazně hodnotícího charakteru, jejichž denotát obvykle není ustálený. Navíc, anglické adjektivum může mít více významů, a tedy i různou platnost v témže spojení (např. *free přístup* může znamenat „přístup zdarma“ i „bezstarostný přístup, postoj“).

Podle Diany Svobodové platí, že spojení jako *crazy pořad, live vystoupení* působí v českém textu neorganicky, a proto „se u nich začíná projevovat tendence utvořit jejich adjektivní derivace pomocí českých odvozovacích formantů, nebo se mohou potenciálně stávat prvními

¹⁴ V angličtině je běžná slovnědruhová homonymie – jeden slovní tvar může mít zpravidla platnost více než jednoho slovního druhu (viz Dušková, 2006, 24n.). V naší klasifikaci se řídíme primárním slovnědruhovým významem daného výrazu – např. *sweet* má primární funkci adjektiva, substantivní význam je sekundární, *holiday* je původně substantivum, které může sekundárně nabýt adjektivní platnosti apod.

¹⁵ Nesklonného adjektivum *trendy* je homonymní s nominativem a akuzativem plurálu substantiva *trend*, což má za důsledek dvojznačnost některých vyjádření: *flóristka (...) popisuje nové trendy podzimní vazby pro letošek* (doklad z korpusu SYN2009PUB).

¹⁶ O tom, že nejde o výrazy periferní, svědčí i fakt, že fungují jako motivující pojmenování (např. spojení slov *free, cool* a *in* dalo kuriózní výraz *frikulín*; podrobněji o něm viz Jílková, 2004)

komponenty složenin“ (Svobodová, 2007, s. 44). Nedomníváme se, že by mezi českými mluvčími byla ochota tvořit adjektivní deriváty od slov *crazy* nebo *live* (případně od *alko* nebo *copy*, které v této souvislosti Svobodová rovněž uvádí). Také si nejsme zcela jistí, že by tyto komponenty ochotněji tvořily kompozitní pojmenování. Například u slova *crazy* se to nepotvrdilo (viz tabulku č. 3), u *copy* to podle našeho názoru bude pravděpodobnější, u *alko* nebo *live* spíše ne.

b) zdomácnělá nesklonná adjektiva

Pokud se výrazy cizího původu stanou běžnou součástí slovní zásoby (tj. přestanou být omezené na úzkou komunikační oblast, případně začnou být zachycovány ve slovnících, třebaže s poznámkou o jejich hovorové stylové platnosti), lze o nich hovořit jako o zdomácnělých.¹⁷ Z takovýchto „vžitých“ slov lze jmenovat nesklonná adjektiva označující barvy (*blond vlasy, khaki uniforma, lila šaty, terakota látka*), termíny z obchodní oblasti (*bianco /bianco/ šek, brutto váha, netto hmotnost*) a z oblasti počítačové (*on-line rozhovor*). Výrazy jako *bezva, extra, fajn, gala, nefér, nóbl, prima, super* jsou ve obvykle hodnoceny jako hovorové (např. v SSČ, kde ani všechny zmíněné výrazy nejsou uvedeny), přesto se poměrně často objevují ve spisovných projevech. Že by však v nejbližší době ztratily příznak expresivnosti, nepokládáme za pravděpodobné.

c) anglická substantiva

V anglické syntaxi je běžné, že se přívlastkem stává substantivum anteponované před substantivum jiné (srov. Dušková a kol., 2006, s. 490–492)¹⁸. Tento způsob vyjadřování přívlastku proniká i do češtiny. Před určované substantivum může být anteponováno substantivum domácí či zdomácnělé (jak si ukážeme níže), nebo anglické: *copy*¹⁹ *centrum, cover verze, dance aerobik, garden party, holiday party, house party, information technologie, race prkno, steel kytara*. Tyto konstrukce se jeví jako spojení anglického substantiva a zdomácnělého substantiva, výskyt obdobných či totožných spojení v angličtině ale spíše naznačuje, že v řadě případů jde o kalky, přičemž „přeloženo“ je pouze druhé substantivum (*cover version – cover verze,*

¹⁷ Takový vývoj lze možná očekávat u některých anglických výrazů – viz podtyp a).

¹⁸ Vyjádření přívlastku anteponováním substantiva je jedním ze syntaktických rysů, kterým se vyznačuje čeština amerických přistěhovalců (respektive jejich potomků), jak uvádí ve své monografii Karel Kučera. Srovnej jím zaznamenané doklady: *[českí morafskí bratři kostel], Ovzduší Ochrany Agentura, získal Th.M. diplom, Rose-Bowl Stadion, výzvědná US služba, Houby Festival* („Houbová slavnost“) (Kučera, 1990, s. 116–116, 159–160, 171, 179–180).

¹⁹ Anglická slova *copy, cover, dance, race* mohou být jak substantivy, tak slovesy. Složitou otázku původní slovnědruhové příslušnosti těchto výrazů ponecháváme otevřenou.

information technologies – *information technologie*, *race board* – *race prkno*, *steel guitar* – *steel kytara*). Zvuková podoba obou substantiv však u českých uživatelů bude podle našeho názoru s vysokou pravděpodobností počestěná.

Pokud jde o výskyt těchto spojení ve spisovných projevech, v případě tohoto podtypu nelze generalizovat. Některá pojmenování se již vžila (*copy centrum*, *garden party*) a pronikají i do spisovných projevů, jiná jsou spíše ojedinělá (pojmenování *information technologie*, které pouze duplikuje v češtině obvyklé spojení *informační technologie*). Některá pojmenování tohoto typu získávají ráz termínů (*dance aerobik*, *cover verze*, *race prkno*, *steel kytara*).

d) zdomácnělá nesklonná substantiva

Nesklonná zdomácnělá substantiva jsou obvykle zakončena na hlásky [i], [ú], [ó] nebo [é]. Adjektivní odvozeniny se od těchto substantiv tvoří pouze v omezeném množství případů (např. *countryový*, *rallyeový/rallyový*), a to pravděpodobně proto, že spojení substantiva zakončeného na samohlásku s formantem -ový působí pro uživatele jazyka nezvykle, podivně. Má-li být vyjádřena přívlastková platnost nesklonných substantiv, je možno použít přívlastku neshodného (*želé z kiwi*, *kroužek origami*). Další možností je umístit nesklonný výraz (či výrazy) do shodněpřívlastkové pozice: *country skupina*, *derby zápas*, *iglú party*, *kiwi želé*, *klišé reakce*, *origami kroužek*, *play-off utkání* (*play-off* může být kromě substantiva a adjektiva také příslovcem), *ragú polévka*, *rallye tým*, *reggae hudba*, *safari oblečení* (spojení *safari park* bylo z angličtiny přejato celé, tedy jako sousloví), *suši bar*. Motivace vzniku těchto pojmenování je pro vnímatele průhledná (je jasné, že *derby zápas* je *zápas derby*, *iglú party* je *party*, při níž se staví iglú, *safari oblečení* je *oblečení do safari*, *suši bar* je podnik, kde podávají suši). Vzhledem k této skutečnosti, k absenci adjektiv odvozených od nesklonných substantiv a v nespolední řadě ke strukturální době s pojmenováními s vlastními jmény, zkratkami či nesklonnými adjektivy bychom se používání těchto spojení ve spisovné komunikaci nevyhýbali.

e) zdomácnělá substantiva obvykle skloňovaná, ale použitá jako nesklonná

V tomto typu pojmenování je před určovaný výraz anteponováno substantivum, které se v češtině běžně skloňuje, ale pod vlivem anglických syntaktických konstrukcí funguje jako nesklonné: *art deco výzdoba*, *alarm systém*, *alkohol test*, *all inclusive hotel*²⁰, *bistro vůz*, *byznys třída*, *aroma lampa*, *bomba ceny*, *bonsaj klub*, *cargo doprava*, *cargo kalhoty*²¹, *gay magazín*, *gender role*, *gril party*, *internet banka*, *judo oblek*, *last minute zájezd*, *last moment nabídka*, *originál pře-*

²⁰ Sousloví *all inclusive*, *last minute* a *last moment* se ve skloňované podobě objevují sice v omezené míře, ale objevují se.

²¹ Různé významy slova *cargo/kargo*, včetně adjektivního, detailně popisuje Koutová, 2011.

oblek, pop scéna, projekt manažer (v úzu velmi kolísá – objevují se varianty *projekt manager, project manažer, project manager, projektový manažer, projektový manager*), *pyžamo party, sex linka, snowboard vázání, sport centrum, squash centrum, storno poplatek, šéf producent, web kamera*²². V řadě případů jde o doslovné překlady anglických sousloví (*alarm system – alarm systém, alcohol test – alkohol test, gay magazine – gay magazín, grill party – gril party, internet bank – internet banka, projekt manažer – project manager, pyjamas party – pyžamo party, sport centre /center/ – sport centrum, sex line – sex linka*). Některá tato spojení mají spisovnou alternativu s shodným adjektivním či neshodným substantivním přívlastkem (*alkoholový test / test alkoholu, genderová role, grilovací party, internetová banka, judistický oblek, projektový manažer, pyžamová party, sportovní centrum / centrum sportu*).

Podle našeho korpusového šetření (viz níže tabulku č. 4) ne vždy ve spisovných (publicistických) textech převažuje vyjádření se shodným adjektivním přívlastkem – např. *byznysová třída* se na rozdíl od *byznys třídy* neobjevila vůbec, stejně tak *stornový poplatek* (*storno poplatek*), *gril party* měla stejně dokladů jako *grilovací party*, časté byly také doklady spojení *pop scéna, sport centrum*. Stylové hodnocení takovýchto spojení tedy bude nutno provádět případ od případu, s ohledem na jejich frekvenci ve spisovných textech. Podle našeho názoru (a s ohledem na doklady vyhledané v korpusu) budou mít větší šanci na prosazení spojení se substantivem, které netvoří adjektivní odvozeniny (*bistro, gay, sex*) a spojení ustálená, tedy taková, v nichž se neskloňované zdomácnělé substantivum bude spojovat téměř výhradně s jedním substantivem (výrazy *byznys, storno, gril, sport* bychom v jiných spojeních, než jsou uvedena výše, možná našli, velmi pravděpodobně by ale byla mnohem méně frekventovaná).

Problematickým aspektem pro šíření některých pojmenování tohoto typu může být skutečnost, že v některých případech není zřejmé, zda jde má neskloňovaný výraz platnost substantiva, nebo adjektiva: věta *Viděli jste někde projekt manažera?* je bez znalosti kontextu dvojznačná (není jasné, zda slovo *projekt* je substantivum v platnosti předmětu, či adjektivum v platnosti přívlastku).

Skutečnost, že substantiva tradičně plní funkci podmětu či předmětu nově plní i funkci shodného přívlastku a dostávají se tak do pozic, kde pro vnímatele textu nejsou obvyklá, vede k tomu, že substantiva mohou být vnímateli považována za neskloňný přívlastek i tam, kde jsou předmětem. Jako příklad uveďme větu z korpusu SYN2009PUB: *Alkohol testy*

²² Některá tato spojení se častěji (nebo dokonce výhradně) objevují v podobě kompozit (se spojovníkem, obvykle však bez něj), např. *aromalampa, sportcentrum, stornopoplatek* (viz tabulku č. 3). Rozdílný způsob zápisu (tedy syntetický, nebo analytický) se nijak netýká vyslovované podoby těchto pojmenování, která je vždy bez pauzy (*sport centrum* i *sportcentrum* je tedy vyslovováno jako [sportcentrum], nebo – z opačného hlediska – [sportcentrum] je zapisováno jako *sport centrum* i *sportcentrum*).

odhalily u jedenácti dívek a deseti chlapců převážně ve věku patnáct až šestnáct let. Budeme-li při vnímání této věty považovat slovo *alkohol* za přívlastek, budeme dále očekávat doplnění předmětu ke slovu *odhalily*. Když doplněn nebude, zjistíme, že jím bylo právě slovo *alkohol*. Šíření syntaktické inovace v podobě nesklonovaných substantiv v pozici shodných přívlastků tedy může změnit náš obvyklý způsob vnímání syntaktických celků.

Nevýhodou rovněž může být to, že nesklonované substantivum nemusí znamenat vždy jen nesklonné adjektivum a substantivum, ale i příslovce, přičemž ne vždy lze rozlišit, jakou funkci daný výraz má. Například slovo *originál* (dle našeho názoru vzniklé opětovným přijetím z angličtiny /v nové, adjektivně-přívlastkové funkci/ a výslovnostní adaptací spíše než zkrácením slova *originální*) může mít v následujícím spojení platnost příslovce, ale i adjektiva: *Tyto jsou jediné originál japonské* (doklad ze SYNPU2009). *Originál* může znamenat *původně*, ale i *původní*.

Domníváme se, že používání nesklonovaných substantiv s dvojitým či trojitým významem by ve veřejných projevech nepřineslo žádné výhody – spojení s těmito výrazy nepojmenovávají novou skutečnost ani nepřinášejí zpřesnění dosavadního pojmenovávání daných skutečností, ba naopak: nesklonovaná substantiva mohou vzhledem k absentujícím koncovkám nabývat různé slovnědruhové a větněčlenské platnosti a tím zastřít vztah k ostatním slovům v téže promluvě. Navzdory těmto skutečnostem se zmíněná spojení šíří, a to i ve spisovných projevech; nedomníváme se však, že by většina z nich měla mít (s ohledem na výše řečené) status spisovných prostředků.

f) substantiva domácího původu²³

Zatím ojedinělý je výskyt domácích substantiv či sousloví se substantivem v pozici shodného přívlastku: *broskve džem, kachní játra den, herna bar*. Tato spojení jsou utvořena nesystémově, jelikož kopírují anglický model pojmenování s anteponovaným substantivem v přívlastkové funkci – a anteponování domácích ohebných slov před určené substantivum je pro uživatele češtiny nezvyklé, antiintuitivní. Adresáti těchto pojmenování podle našeho názoru sice rozpoznají, že mezi oběma slovy existuje nějaký vztah, sami však budou preferovat spíše pojmenování vžitá (*broskvový džem / džem z broskví, den kachních jater / den s kachními játry, bar a herna / bar s hernou*). Nepředpokládáme, že by se označování výrobků (akcí, institucí) podle tohoto modelu v češtině ujalo, mimo jiné i z toho důvodu, že uživatelé jazyka velmi pravděpodobně nebudou schopni utvořit další pády zmíněných pojmenování (bez

²³ Za upozornění na tento typ pojmenování i za uvedené doklady děkuji doc. Adamovi.

broskve džemu / broskví džemu ?), což by potvrzovalo periferní charakter tohoto typu pojmenování.

g) samostatně vystupující morfémy cizího původu (prefixoidy)

V pozici shodného přívlastku se velmi často objevují morfémy cizího původu, jejichž platnost kolísá mezi slovotvorným morfémem a kořenem a které se také objevují jako součást hybridních složenin. O takových komponentech pojednává studie Olgy Martincové a Nikolaje Savického (Martincová – Savický, 1987). Konstituce tohoto typu morfémů (jsou nazývány jako „afixoidy“) může podle této studie probíhat vyčleněním z přejatých slov (*mikro-*, *mini-*, *aero-*, *geo-*), či slov na jejich základě utvořených (např. *fotografický papír* – *fotopapír*) nebo z přejatých slov, která v domácí slovní zásobě existují jako samostatné lexémy (*kino*, *auto*, *radio*). Ve studii je dále zmíněn důležitý poznatek, že tyto morfémy cizího původu se ne vždy shodují s morfémy vyčlenitelnými z hlediska domácí slovní zásoby²⁴ (s. 128).

Položíme-li si otázku, zda v současnosti převažují spojení s cizími morfémy vyčleněnými ze zdomácnělých slov, z cizích pojmenování, případně (a tento způsob v uvedeném článku zmíněn není) se samostatnými morfémy převzatými z cizího jazyka, odpověď bude znít, že přesné určení vzniku je u většiny pojmenování velmi problematické. Je například ve spojení *aku vrtačka* první komponent vyčleněn ze slova *akumulátorový*, nebo jde o komponent přejatý z angličtiny (a pravopisně upravený), kde jsou běžná spojení jako *accu screwdriver*, *accu car* (objevují se i v podobě se spojovníkem a vedle nezkrácených pojmenování *accumulator screwdriver*, *accumulator car*)? Spíše se kloníme ke stanovisku, že jde o přejatý samostatný morfém, a to z toho důvodu, že spolu s novými produkty je obvykle do jazyka přejato i jejich pojmenování ve výchozím jazyce (v tomto případě v angličtině). Nemůžeme však vyloučit ani částečné působení dvoučlenného motivujícího pojmenování *akumulátorová vrtačka*.

Pokud se daný morfém neobjevuje ve zdomácnělých pojmenováních, je pravděpodobnější, že byl přejat samostatně z výchozího jazyka. Například spojení *cyklo výlet* (*cyklovýlet*) nevzniklo zkrácením pojmenování *cyklistický výlet*, stejně tak *termo reakce* (*termoreakce*) není zkrácením pojmenování *termální reakce*, ale jde o spojení z angličtiny přejatých a pravopisně upravených morfémů *cyclo* (*thermo*)²⁵ a domácího nebo zdomácnělého slova, nebo ještě pravděpodobněji doslovným překladem anglických pojmenování *cyclo trip* a *thermo reaction* (re-

²⁴ Případy, kdy se „fragmentární komponent“ prvního členu hybridních kompozit neshoduje s kořenovým morfémem příslušného domácího pojmenování, uvádí Mitter, 2008, s. 170: *afro-/Afrik-*, *alko-/alkohol-*, *euro-/Evrop-*, *info-/inform-*, *moto-/motor-*, *profi-/profes-*, *repro-/ (pro)duk-*, *trafo-/form-*.

²⁵ Výrazy *cyclo* ani *thermo* se nám v anglických slovnících nepodařilo dohledat ve funkci plnovýznamových slov, nýbrž pouze jako součást složenin. Lze tedy předpokládat, že v angličtině jsou pojmenování s těmito morfémy v pozici shodného přívlastku podobně jako v češtině nová.

spektive *cyclotrip* a *thermoreaction*, případně variant se spojovníkem), třebaže tyto procesy mohly proběhnout na pozadí pojmenování *cyklistický výlet* a *termální reakce*.

Některé morfémy byly utvořeny ze zdomácnělých pojmenování – například *krimi* (morfém *crimi* v angličtině nenajdeme) vzniklo vyčleněním ze slova *kriminálnístický*, případně *kriminální*. U spojení *foto papír* (*fotopapír*) se obvykle předpokládá vznik z pojmenování *fotografický papír* (toto spojení vzniklo v době, kdy vliv angličtiny na češtinu byl minimální, působení anglického spojení *photo paper* lze tedy nejspíše vyloučit).

Detailní popis toho, jak se jednotlivé morfémy cizího původu začleňovaly (nebo spíše mohly začleňovat) do systému češtiny, by přesahoval téma této práce. Avšak i z uvedených příkladů je zřejmé, že platí už jednou uvedené tvrzení, že jednoznačně určit motivaci spojení s cizími morfémy či přímo jejich fundující pojmenování je velmi obtížné.

Na začátku našeho výkladu o morfémech cizího původu byla řeč o jejich kolísání mezi platností kořenu a slovotvorného afixu. Martincová a Savický uvádějí několik rozlišovacích kritérií: 1. morfémová příslušnost přejatého morfému v původním jazyce, 2. koexistence morfému se slovem, které je součástí domácí slovní zásoby, 3. existence domácího ekvivalentu daného morfému, 4. slovotvorná funkce morfému (určující, nebo zařazující či modifikující), 5. stylová nebo útvarová příslušnost morfému (Martincová – Savický, 1987, s. 129). Použijeme-li tato kritéria na morfémy *aku*, *bio*, *cyklo*, *foto* aj., zjistíme, že uvažovat o uvedených morfémech jako o „nevyhraněných“ je zcela oprávněné – 1. v angličtině, z níž byly většinou přejaty, mají tyto morfémy též nevyhraněný status jako v češtině, 2. ekvivalentní plnovýznamové slovo v češtině některé morfémy mají (*audio*, *auto*, *disko*, *euro*, *foto*, *krimi*, *info*, *moto*, *porno*, *retro*, *techno*, *trafo*, *video*), jiné ne (*aku*, *agro*, *dia*, *cyklo*, *digi*, *eko*, *narko*, *termo*)²⁶, 3. domácí morfémové ekvivalenty jsou výjimečné, 4. ve většině případů jde ve spojení s cizími morfémy o určování, nikoliv pouze o modifikaci, 5. řada z výše uvedených morfémů je součástí české slovní zásoby poměrně krátkou dobu, pojmenování s těmito morfémy jsou používána v různých typech projevů, jejich zařazení mezi prostředky spisovné či nespisovné by bylo problematické.

K nejasnému vymezení těchto morfémů dále přispívá skutečnost, že řada z nich může mít platnost jak samostatného slova v adjektivně-přívlastkové funkci, tak první části hybridního kompozita. Tento fakt odlišuje prefixoidy od jiných nesklonných výrazů v pozici shodného přívlastku. Nahlédneme-li do tabulky č. 3, zjistíme, že u prefixoidů převažuje kompozice (a tedy podoby *agroturistika*, *biopotraviny*, *cyklovýlet*, *ekofarmář*, *fotoprodejna*, *infostánek*, *krimi-*

²⁶ Výklady o jednotlivých prefixoidech podává např. Bozděchová, 1991 (*dia*) a 1993 (*disko*), Janovec, 2006 (*porno*), Míter souhrnně 2003 a 2006 (vedle řady dílčích studií) a jiní.

seriál, narkomafie, pornoprůmysl, termoprádlo), pouze u spojení s prefixoidem *disko* a *techno* mírně převažovalo psaní zvlášť (objevují se tedy podoby *disko tanec* i *diskotanec*, *techno hudba* i *technohudba*), výhradně oddělná podoba obou komponentů se vyskytla jen u spojení *nealko nápoje*²⁷. Varianty se spojovníkem byly až na jeden případ (18 dokladů u spojení *bio-potraviny*) ojedinělé.

Pokud jde o slovnědruhově zařazení prefixoidů, Martincová hovoří o jejich kolísání mezi adjektivy a substantivy (Martincová, 1987, s. 110), respektive o jejich nejednoznačné slovnědruhově a syntaktické platnosti, zejména v postpozici (Martincová, 2005), Mitter zmiňuje „nemožnost jejich jednoznačné slovnědruhově klasifikace“, a to vzhledem k nevyhraněné morfematické stavbě a minimálně dvojí slovnědruhově motivaci (lze je vztáhnout ke kategorii substance i ke kategorii vlastnosti) (Mitter, 2006, s. 38). Ona slovnědruhově nevyhraněnost je dána zakončením (na *-o* nebo *-i*), které uživateli jazyka nepřináší gramatickou informaci, kterou očekává a kterou obvykle získává z koncovky. Gramatický (slovnědruhový a větněčlenský) význam prefixoidu tak musí recipient vyrozumět z jeho postavení ve větě. Jak zmiňuje Martincová (viz výše), v postavení za substantivem je gramatický význam prefixoidu nejasný; stojí-li v pozici před určovaným substantivem, panuje shoda, že má platnost adjektiva, respektive přívlastku.

Adjektivně-přívlastková platnost je evidentní v pojmenováních s prefixoidem jakožto součástí postupně rozvíjejícího přívlastku. Jak je patrné z tabulky č. 5, ostatní druhy apelativních nesklonných výrazů až na výjimky příliš nejví ochotu „vpustit“ mezi sebe a určované substantivum další výraz; pokud se našly případy, kdy byl nesklonný výraz součástí postupně

²⁷ Patrik Mitter se domnívá, že „[a]nalytická forma pojmenování je častá v obchodních názvech, konkurenční syntetická forma se naproti tomu objevuje spíše v běžné denní komunikaci“, a také vyslovuje tento předpoklad: „progresivní bude zřejmě syntetická forma, a to s ohledem na svou větší ekonomičnost v jazykovém vyjadřování ve srovnání s formou analytickou“. První hypotéza se nám zdá pravděpodobná, ale bylo by ji nutno ověřit. Druhá podle nás nebere v úvahu strukturní působení jiných typů s nesklonnými výrazy v pozici shodného přívlastku, ve kterých stojí nesklonné slovo odděleně od určovaného substantiva. Problematické je rovněž tvrzení o ekonomičnosti jednoslovného pojmenování – kromě vynechání jedné mezery je v psané komunikaci stejně „složitě“ jako pojmenování dvouslovné (u obou se například skloňuje pouze druhý člen pojmenování) (Mitter, 2007/2008, s. 41).

Na dotazy ohledně náležitého zápisu pojmenování typu *bio řepný cukr*, respektive *house party*, odpovídali pracovníci Ústavu pro jazyk český v rubrikách Dotaz týdne 2007 a Dotaz týdne 2009 (dostupné z [www: http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=dotty2007](http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=dotty2007) a <http://www.ujc.cas.cz/oddeleni/index.php?page=dotty2009>, přístup 28. července 2011). V případě komponentu *bio* je doporučeno, aby byl psán dohromady s jednoslovnými pojmenováními (*biopotraviny*, *biozátež*, *biovýrobce*), zvlášť s víceslovnými (*bio řepný cukr*, *bio škrobový sirup*). Dvouslovná pojmenování *techno party*, *house party* jsou hodnocena jako frekventovanější než jednoslovné podoby *technoparty*, *houseparty*, tudíž je doporučeno je psát v souladu s touto převažující tendencí.

rozvíjejícího přívlastku, jednalo se velmi často právě o spojení s prefixoidy (zejména *bio*, *dia*, *maxi*, *mini*, *profi*, *retro*).

Stylové hodnocení spojení s prefixoidním komponentem bude do značné míry ovlivněno tím, zda má prefixoid adjektivní ekvivalent. Pojmenování s „nezkráceným“ adjektivem stojí podle našeho názoru stylově výše než pojmenování s prefixoidem, je však otázka, zda kratší (a úspornější) vyjádření nebude nabývat vyšší prestiže. Podle dokladů z korpusu SYN2009PUB uvedených v tabulce č. 4 je *reprodukční technika* výrazně častější než *repro technika* (včetně kompozitních spojení), *digitální fotografie* je frekventovanější než *digi fotografie*, *etnická hudba* se objevuje častěji než *etno hudba*, *reprodukční technika* častěji než *repro technika*. Výraznější podíl pojmenování s prefixoidy se objevuje u spojení *info stánek* a *pop scéna*, převažují ale pojmenování *informační stánek* a *popová scéna*. Přibližně vyrovnaný poměr je u spojení *porno průmysl* a *pornografický průmysl*, respektive *cyklovýlet* a *cyklistický výlet*, pouze *krimi seriál* převažuje nad *kriminálním seriálem*. Nevýhodou prefixoidních pojmenování je, že jsou méně přesná než pojmenování s klasickým adjektivem (neobsahují totiž koncovku ani slovotvorné afixy) – *krimi* může znamenat *kriminální* i *kriminalistický*, *moto motorový* i *motoristický* atd.

Prefixoid ne vždy svým významem odpovídá adjektivnímu pojmenování, z něhož se zdá být odvozen (že mohl být do češtiny přejat nezávisle na těchto pojmenováních, jsme uvedli výše): *bio potraviny* nejsou *biologické potraviny*, stejně tak *dia potraviny* nejsou *diabetické* (ale spíše „pro diabetiky“) a *foto prodejna* není *fotografická prodejna*. Prefixoidy tedy mají v uvedených pojmenováních význam odlišný od klasických adjektiv, což bude podle našeho názoru důležitý argument pro uznání uvedených spojení s prefixoidy (ať už psaných dohromady, či zvlášť) jako spisovných. Obdobné šance na pronikání do spisovných projevů budou velmi pravděpodobně mít i spojení s prefixoidy, které žádná formálně příbuzná běžně utvořená adjektiva nemají (např. *audio zařízení* / *audiozařízení*, *narko mafie* / *narkomafie*, *retro oblečení* / *retrooblečení*, *video projekce* / *videoprojekce*).

2. APELATIVNÍ NESKLONNÉ (NESKLOŇOVANÉ) VÝRAZY JAKO SOUČÁST KOMPOZIT

V následující tabulce zaznamenáváme zastoupení apelatивních nesklonných nebo neskloňovaných výrazů v korpusu SYN2009PUB. Nechali jsme vyhledat spojení s nesklonnými výrazy v platnosti shodného přívlastku a prvního komponentu kompozitního pojmenování (se spojovníkem a bez něj). Pojmenování uvedená v levém sloupci mají charakter reprezentativních tvarů (lemmat), nebyla tedy vyhledávána pouze tato konkrétní pojmenování. Nebyla započítávána vlastní jména (až na výjimky označené hvězdičkou) a spojení nějakým způsobem defektní či nesrozumitelná. Pravopisné kolísání typu DIA – dia nebylo zohledněno. Počty dokladů jsou v tabulce uvedeny v absolutních číslech.

Tabulka č. 3 Apelativní nesklonné výrazy v pozici shodného přívlastku a jako součást kompozit	apelativní ne- sklonné výrazy v pozici shodného přívlastku	apelativní nesklonné výrazy jako součást kompozita (se spojovníkem)	apelativní nesklonné výrazy jako součást kompozita (bez spojovníku)
afro účes / afro-účes / afroúčes	4	0	2
agro turistika / agro-turistika / agroturistika	5	2	986
alarm systém / alarm-systém / alarmsystém	8	1	4
aroma lampa / aroma-lampa / aromalampa	0	0	109
art deco styl (art-deco styl) (artdeco styl) / art deco-styl (art-deco-styl) (artdeco-styl) / art decostyl (artdecostyl)	1 (0) (0)	0	0
art manažer (art manager) / art-manažer (art-manager) / artmanažer (artmanager)	1	0	0
audio zařízení / audio-zařízení / audiozařízení	7	0	13
bianko šek (bianco šek) / bianko-šek (bianco-šek) / biankošek (biancošek)	83 (154)	0	0
bio potraviny / bio-potraviny / biopotraviny	38	18	1 693
bistro vůz / bistro-vůz / bistrovůz	2	0	0
blond vlasy / blond-vlasy / blond vlasy	603	0	0
bonsai klub (bonsaj klub) / bonsai-klub (bonsaj klub) / bonsaiklub (bonsajklub)	4 (1)	0	0
byznys třída / byznys-třída / byznystřída	12	1	0
café bar / café-bar / cafébar	37	4	1
capri kalhoty / capri-kalhoty / caprikalhoty	17	0	0
cargo doprava / cargo-doprava / cargodoprava	4	0	0
country skupina / country-skupina / countryskupina	1 514	2	0
cover verze / cover-verze / coververze	194	32	512
crazy komedie / crazy-komedie / crazykomedie	225	18	2
cyklo výlet / cyklo-výlet / cyklovýlet	7	0	681
dance aerobik (dance aerobic) / dance-aerobik (dance-aerobic) / dnaceaerobik (danceaerobic)	38 (13)	0	2 (0)
demo verze / demo-verze / demoverze	17	0	80
derby zápas / derby-zápas / derbyzápas	364	3	1
dia potraviny / dia-potraviny / diapotraviny	14	2	22
digi fotografie / digi-fotografie / digifotografie	1	0	1
disko tanec / disko-tanec / diskotanec	98	1	92
eko farmář / eko-farmář / ekofarmář	0	0	9

etno hudba / etno-hudba / etnohudba	0	0	4
euro okna / euro-okna / eurookna	0	0	146
extra pořad / extra-pořad / extrapořad	1	0	0
fit centrum / fit-centrum / fitcentrum	222*	17*	1 420*
fitness centrum / fitness-centrum / fitnesscentrum	1 081	18	376
foto prodejna / foto-prodejna / fotoprodejna	2	1	42
gala představení / gala-představení / galapředstavení	33	3	681
garden party / garden-party / gardenparty	41	0	19
gay magazín / gay-magazín / gaymagazín	5	0	0
gender role / gender-role / genderrole	1	0	0
gril (grill) party / gril-party (grill-party) / grilparty (grillparty)	4 (3)	0 (2)	2 (4)
house party / house-party / houseparty	139	2	38
indigo barva / indigo-barva / indigobarva	1	0	0
image poradenství / image-poradenství / imageporadenství	3	0	0
info stánek / info-stánek / infostánek	4	2	141
in line brusle (in-line brusle) (inline brusle) / in line-brusle (in-line-brusle) (inline-brusle) / in linebrusle (in-linebrusle) (inlinebrusle)	38 (445) (57)	0	0
internet banka / internet-banka / internetbanka	1	0	0
khaki bunda / khaki-bunda / khakibunda	16	0	0
kombi lednička / kombi-lednička / kombilednička	1	0	0
krimi seriál / krimi-seriál / krimiseriál	17	1	171
last minute zájezd (last-minute zájezd) (lastminute zájezd) / last minute-zájezd (last-minute-zájezd) (lastminute-zájezd) / last minutezájezd (last-minutezájezd) (lastminutézájezd)	74 (2) (1)	0	0
last moment zájezd (last-moment zájezd) (lastmoment zájezd) / last moment-zájezd (last-moment-zájezd) (lastmoment-zájezd) / last momentzájezd (last-momentzájezd) (lastmomentzájezd)	7 (1) (0)	0	0
light jogurt / light-jogurt / lightjogurt	3	0	0
live vysílání / live-vysílání / livevysílání	1	0	0
mega koncert / mega-koncert / megakoncert	12	0	318

mikro region / mikro-region / mikroregion	4*	1*	15 340*
military styl / military-styl / militarystyl	2	0	0
mini disk / mini-disk / minidisk	4	1	195
narko mafie / narko-mafie / narkomafie	0	0	407
nealko nápoje / nealko-nápoje / nealkonápoje	263	2	0
nefér konkurence / nefér-konkurence / neféřkonkurence	3	0	0
nerez ocel / nerez-ocel / nerezocel	86	1	0
nóbl podnik / nóbl-podnik / nóblpodnik	17	0	0
off road vůz (off-road vůz) (offroad vůz) / off road-vůz (off-road-vůz) (offroad-vůz) / odd road vůz (off-roadvůz) (offroadvůz)	2 (9) (1)	0	0
on line rozhovor (on-line rozhovor) (online rozhovor) / on line-rozhovor (on-line-rozhovor) (online-rozhovor) / on linerozhovor (on-linerozhovor) (onlinerozhovor)	11 (805) (88)	0	0
open party / open-party / openparty	6	0	0
open air představení (open-air představení) (openair představení) / open air-představení (open-air-představení) (openair-představení) / open airpředstavení (open-airpředstavení) (openairpředstavení)	22 (3) (0)	0	0
play off utkání (play-off utkání) (playoff utkání) / play off-utkání (play-off- utkání) (playoff-utkání) / play offutkání (play-offutkání) (playoffutkání)	11 (3) (1)	0	0
pop scéna / pop-scéna / popscéna	23	5	15
porno průmysl / porno-průmysl / pornoprůmysl	3	0	82
profi nářadí / profi-nářadí / profinářadí	10	0	0
projekt manažer (projekt manager) / projekt-manažer (projekt-manager) / projektmanažer (projektmanager)	18 (0)	0	0
project manager / project-manager / projectmanager	19	0	0
pyžamo party / pyžamo-party / pyžamoparty	2	0	0
race prkno / race-prkno / raceprkno	1	0	0
rallye tým / rallye-tým / rallyetým	6	0	0
reggae hudba / reggae-hudba / reggaehudba	28	0	0
repro technika / repro-technika / reprototechnika	0	0	6

retro styl / retro-styl / retrostyl	99	10	148
safari park / safari-park / safaripark	16	0	2
sex linka / sex-linka / sexlinka	1	0	0
sexy šaty / sexy-šaty / sexyšaty	18	0	1
shopping centrum / shopping-centrum / shoppingcentrum	29	0	0
single domácnost / single-domácnost / singledomácnost	1	0	0
ska scéna / ska-scéna / skascéna	10	0	0
ski areál / ski-areál / skiareál	552*	22*	1 909*
soft porno / soft-porno / softporno	10	1	9
sport centrum / sport-centrum / sportcentrum	4	0	140
squash centrum / squash-centrum / squashcentrum	20	0	3
steel kytara / steel-kytara / steelkytara	32	0	15
storno poplatek / strono-poplatek /	0	0	95
super člověk (super lidé) / super-člověk (super-lidé) / superčlověk (superlidé)	13 (37)	0	1 (4)
suši bar / suši-bar / sušibar	29	0	1
šéf producent / šéf-producent / šéfproducent	1	0	280
techno hudba / techno-hudba / technohudba	146	2	106
termo prádlo / termo-prádlo / termoprádlo	0	0	35
top manažer (top manager) / top-manažer (top-manager) / topmanažer (topmanager)	199 (18)	26 (2)	65 (1)
trafo stanice / trafo-stanice / trafostanice	2	0	2 056
video produkce / video-produkce / videoprodukce	4	1	67
vintage styl / vintage-styl / vintagestyl	1	0	0
web kamera / web-kamera / webkamera	0	0	20
* započítána všechna spojení nalezená korpusem (včetně vlastních jmen)			

3. KONKURENCE VYJÁDŘENÍ S APELATIVNÍM NESKLONNÝM (NESKLOŇOVANÝM) VÝRAZEM A BEZ NĚJ

Následující tabulka zaznamenává, jak si v korpusu SYN2009PUB konkurují pojmenování s nesklonným (neskloňovaným) výrazem a pojmenování obsahující klasické adjektivum s odvozovacím sufixem (často jde o český ekvivalent adjektivního výrazu anglického původu: *dance aerobik* / *taneční aerobik* apod.), případně (méně často) pojmenování se dvěma substan-

tivy.²⁸ Počty dokladů jsou uvedeny v absolutních číslech, pojmenování uvedená v tabulce mají charakter lemmat. Až na výjimky označené hvězdičkou nebyla do dokladů započítávána vlastní jména. Započítávána rovněž nebyla defektní nebo nesrozumitelná spojení.

Tabulka č. 4: Konkurence vyjádření s nesklonným (neskloňovaným) apelativním výrazem a bez něj			
agro turistika + agro-turistika + agroturistika	993	agrární turistika	0
alarm systém + alarm-systém + alarmsystém	13	alarmový systém	3
alkohol test + alkohol-test + alkoholtest	0	alkoholový test / test alkoholu	5 / 11
aroma lampa + aroma-lampa + aromalampa	109	aromatická lampa	12
art deco styl (art-deco styl) (artdeco styl) + art deco-styl (art-deco-styl) (artdeco-styl) + art decostyl (artdecostyl)	1	artdekový/artdecový styl	0
art manažer (art manager) + art-manažer (art-manager) + artmanažer (artmanager)	1	umělecký manažer	64
bistro vůz + bistro-vůz + bistrovůz	2	bistrový vůz	0
blond vlasy + blond-vlasy + blondvlasy	603	blondřaté vlasy	174
bonsai (bonsaj) klub + bonsai-klub (bonsaj klub) + bonsaiklub (bonsajklub)	5	bonsajový klub	1
byznys třída + byznys-třída + byznystřída	13	byznysová třída	0
cargo doprava + cargo-doprava + cargodoprava	4	cargová doprava	0
country skupina + country-skupina + countryskupina	1 516	countryová skupina	40
cover verze + cover-verze + coververze	738	coverová verze	0
crazy komedie + crazy-komedie + crazykomedie	245	crazyová komedie	0
cyklo výlet + cyklo-výlet + cyklovýlet	688	cyklistický výlet	701

²⁸ Pokud jde o výběr ekvivalentních vyjádření, jsme si vědomi toho, že některá z nich se svým významem odlišují od významu pojmenování s nesklonným výrazem. Některá konkurenční vyjádření z tohoto důvodu neuvádíme, např. spojení *bláznivá komedie*, které nepovažujeme za synonymní vyjádření k pojmenování *crazy komedie*, třebaže tak některými mluvčími může být chápáno. Podle našeho názoru jde v prvním případě o hodnocení dané komedie, ve druhém o označení určitého druhu komedie (druhé spojení se tedy blíží termínu). Obdobné významové rozlišení možná lze očekávat i u pojmenování *alkohol test* (tedy ne jakýkoliv test alkoholu, ale přístroj určený k detekci alkoholu). „Terminologizace“ pojmenování s nesklonným výrazem je poměrně nový, a proto i značně otevřený proces.

Ekvivalentní vyjádření uvedená v tabulce se mohou lišit nejen svým významem, ale i stylovým příznakem (*zabradní slavnost* / *garden party*).

dance aerobik (dance aerobic) + dance-aerobik (danceaerobic) + dnaceaerobik (danceaerobic)	53	taneční aerobik / taneční aerobic	69 / 17
demo verze + demo-verze + demoverze	97	demová verze	0
digi fotografie + digi-fotografie + digifotografie	2	digitální fotografie	1 349*
etno hudba + etno-hudba + etnohudba	4	etnická hudba	1 067
extra pořad + extra-pořad + extrapořad	1	extrovní pořad	0
fitness centrum + fitness-centrum + fitnesscentrum	1 475	fitnessové centrum	0
foto prodejna + foto-prodejna + fotoprodejna	45	fotografická prodejna	5
garden party + garden-party + gardenparty	60	zahradní party / zahradní slavnost	142 / 1 154*
gay magazín + gay-magazín + gaymagazín	5	magazín pro gaye	2
gender role + gender-role + genderrole	1	genderová role	8
gril (grill) party + gril-party (grill-party) + grilparty (grillparty)	15	grilovací party	12
house party + house-party + houseparty	177	houseová party	0
indigo barva + indigo-barva + indigobarva	1	indigová barva	5
image poradenství + image-poradenství + imageporadenství	3	imageové poradenství	0
info stánek + info-stánek + infostánek	147	informační stánek	403
in line brusle (in-line brusle) (inline brusle) + in line-brusle (in-line-brusle) (inline-brusle) + in linebrusle (in-linebrusle) (inlinebrusle)	540	inlinové brusle (inlineové, in-linové, in-linové, in-lineové)	0
internet banka + internet-banka + internetbanka	1	internetová banka	75
kombi lednička + kombi-lednička + kombilednička	1	kombinovaná lednička	6
krimi seriál + krimi-seriál + krimiseriál	189	kriminální seriál / kriminalistický seriál	66 / 1
last minute zájezd (last-minute zájezd) (lastminute zájezd) + last minute-zájezd (last-minute-zájezd) (lastminute-zájezd) + last minutezájezd (last-minutezájezd) (lastminutezájezd)	77	lasmtminutový	0

last moment zájezd (last-moment zájezd) (lastmoment zájezd) + last moment-zájezd (last-moment-zájezd) (lastmoment-zájezd) + last momentzájezd (last-momentzájezd) (lastmomentzájezd)	8	lastmomentový zájezd	0
nefěr konkurence + nefěr-konkurence + nefěrkonkurence	3	nefěrová konkurence	0
nerez ocel + nerez-ocel + nerezocel	87	nerezavějící ocel	0
off road vůz (off-road vůz) (offroad vůz) + off road-vůz (off-road-vůz) (offroad-vůz) + odd road vůz (off-roadvůz) (offroadvůz)	12	offroadový vůz / off-roadový	1 / 1
on line rozhovor (on-line rozhovor) (online rozhovor) + on line-rozhovor (on-line-rozhovor) (online-rozhovor) + on linerozhovor (on-linerozhovor) (onlinerozhovor)	904	onlinový rozhovor / onlineový rozhovor, on-linový rozhovor, on-lineový rozhovor, on linový rozhovor, on lineový rozhovor	8 / 0
open party + open-party + openparty	6	otevírací party	6
open air představení (open-air představení) + open air-představení (open-air-představení) + openair-představení + open-airpředstavení	25	openairové představení (open-airové představení, open airové představení) / představení pod širým nebem	0 / 167
play off utkání (play-off utkání) (playoff utkání) + play off-utkání (play-off- utkání) (playoff-utkání) + play offutkání (play-offutkání) (playoffutkání)	15	playoffové utkání	0
pop scéna + pop-scéna + popscéna	43	popová scéna	152
porno průmysl + porno-průmysl + pornoprůmysl	85	pornografický průmysl	65
profi nářadí + profi-nářadí + profinářadí		profesionální nářadí / nářadí pro profesionály	16 / 3
projekt manažer (projekt manager) + projekt-manažer (projekt-manager) + projektmanažer (projektmanager)	18	projektový manažer	590
pyžamo party + pyžamo-party + pyžamoparty	2	pyžamová party	53
race prkno + race-prkno + raceprkno	1	slalomové prkno / prkno pro slalom	6 / 0
rallye tým + rallye-tým + rallyetým	6	rallyeový tým / rallyový	11 / 7
reggae hudba + reggae-hudba + reggaehudba	28	reggaeová hudba	0

repro technika + repro-technika + reprotechnika	6	reprodukční technika	77
shopping centrum + shopping-centrum + shoppingcentrum	29	nákupní centrum	5 159 *
ski areál + ski-areál + skiareál	2 483*	lyžařský areál	6 175*
soft porno + soft-porno + softporno	20	měkké porno	9
sport centrum + sport-centrum + sportcentrum	651*	sportovní centrum / centrum sportu	3 205* / 176*
squash centrum + squash-centrum + squashcentrum	23	squashové centrum	72
storno poplatek + storno-poplatek + storno- poplatek	95	stornový poplatek / stornovací poplatek	48
super člověk (super lidé) + super-člověk (super-lidé) + superčlověk (superlidé)	55	suprový člověk (suproví lidi)	1 (2)
šéf producent + šéf-producent + šéfproducent	281	šéf produkce	26
techno hudba + techno-hudba + technohudba	254	technová hudba	0
video produkce + video-produkce + videoprodukce	72	videová produkce	0
web kamera + web-kamera + webkamera	20	webová kamera	615
* započítána všechna spojení nalezená korpusem (včetně vlastních jmen)			

4. ADJEKTIVA VLOŽENÁ MEZI NESKLONNÉ (NESKLOŇOVANÉ) APELATIVUM A ROZVÍJENÉ SUBSTANTIVUM

V této tabulce uvádíme počet případů, kdy mezi apelatvum a určované substantivum vstupuje adjektivní výraz. V korpusu SYN2009PUB jsme nechali vyhledat všechna adjektiva stojící jednu pozici napravo od nesklonných výrazů uvedených v levém sloupci tabulky. Všechny nalezené doklady jsme prošli a zaznamenali jsme ty případy, kdy výrazy z levého sloupce byly v pozici postupně rozvíjejícího přívlastku. Opakující se spojení jsme započítávali pouze jednou, počty dokladů uvedené v tabulce tedy nejsou absolutními čísly. Nezapočítávali jsme taková spojení, ve kterých byly výrazy rozvíjející substantivum souslovím nebo rozděleným kompozitním adjektivem, ne postupně rozvíjejícím přívlastkem (tedy např. *free stylové bry*, *hot desková pracoviště*, *pop rocková formace*, *soft tenisový turnaj*, *audio vizuální technika*; rozvíjející sousloví by měla být v adjektivní funkci psána dohromady, případně se spojovníkem, aby bylo zřejmé, že jde o jedno pojmenování). Stranou samozřejmě zůstala také spojení, kde

nesklonný výraz měl jinou než adjektivní funkci (přísllovečnou): *blond obarvené paruky* (vlastně „nablond“), *originál zabalené krabičky léků, sexy obepnuté kousky nebo modely*.

Tabulka č. 5: Výrazy mezi neskloňným (neskloňovaným) apelativním výrazem a rozvíjeným substantivem		
apelativní výraz	počet dokladů	doklady
abo	0	
afro	2	afro brazilské a kubánské bicí nástroje, afro módní show
agro	1	agro turistické služby
akva/aqua	0/1	aqua modrozelená barva
alarm	0	
alko	0	
aroma	0	
art	1	art hudební festival
art deco	0	
audio	2	pirátské audio kompaktní disky, audio nahrávací technika
baby	0	
bianko/bianco	3/7	bianko lustrační formulář, bianko hlavičkové papíry, bianko policejní dokumenty / bianco negativní lustrační osvědčení, bianco kreditní karty, bianco oficiální hlavičkové papíry, bianco maturitní vysvědčení (...)
big	1	big mobilní telefon
bio	22	bio hovězí maso, bio vícezrnný chléb, bio hruškový a třešňový mošt, bio kravské mléko, bio uherský salám, bio sušený špek, bio třtinový cukr, bio ovesné vločky, bio mléčné výrobky, bio olivový olej (...)
bistro	0	
blond	14	krátké blond kudrnaté vlasy, blond polodlouhý účes, blond rovné vlasy, blond americká krasavice, blond rovné středně dlouhé vlasy (...)
bomba	1	bomba nízká cena
bonsai	0	
byznys/business	0/3	business platební karty, zlaté a business platební karty, business cestující
café	0	
capri	0	
cargo	0	
cash	0	
cool	1	cool divadelní šatna
copy	0	
cover	0	

crazy	2	crazy módní přehlídky, crazy televizní seriál
cyklo	1	cyklo orientační běh
dance	0	
demo	0	
demodé	0	
dia	6	dia sladká voda, dia vánoční cukroví, dia čajové pečivo, dia linecké cukroví, dia dortová kniha, dia vanilkové rohlíčky
digi	0	
disko	2	disko čtvrtéční večery, disko taneční večer
double	1	double platinová deska
eko	2	eko výchovné akce, eko výchovné programy
etno	2	etno bigbeatová dechovka, etno sobotní odpoledne
euro	2	euro řidičské průkazy, euro ligová sezona
fast food	0	
fax	0	
fair/fér	0/1	nepřilíš fér procentuální srovnání
first minute	0	
fit	0	
fitness	2	fitness volná sestava, fitness zdravá výživa
free	6	free životní styl, free mailové adresy, free výlepové plochy, free kickboxový galavečer (...)
gala	1	gala muzikálová šhow
garden	0	
gay	7	první český gay filmový festival, gay partnerské vztahy, gay fitness centrum, gay experimentální videofilmy (...)
gender	0	
glazé	0	
good	0	
gril	0	
gypsy	0	
happy	0	
hardcore	2	hardcore karlovarská kapela, new school hardcore metalová kapela
house	0	
holiday	0	
hot	0	
iglů	0	
indigo	0	
info	0	
information	0	
instant	0	

judo	0	
kajal	0	
khaki	7	khaki plátěné kalhoty, khaki životní kapitola, khaki úpletová čepice s kšiletem, khaki zimní bunda (...)
klišé	0	
kombi	0	
last minute	0	
last moment	0	
life style	0	
light	4	light biologické jogurty, light jogurtové mléko, light jahodový jogurt, light černý humor
live	3	live webové kamery, live elektronická a elektroakustická hudba, live akustický koncert
long lasting	0	
makro	2	makro teroristické akce, makro seismický přehled
maxi	4	maxi čokoládový zajíc, maxi noční ohňová show, mini a maxi papírová hvězdička, maxi stavební jeřáb
mini	32	mini zvířecí farma, mini obří slalom, mini plyšové zvířátko, mini domácí spotřebiče, mini průmyslová zóna, mini bicí souprava, mini výstavní síň (...)
moto	1	auto a moto veteránská tradice
music	0	
narko	0	
nealko	0	
nerez	2	nerez originální šperky, nerez ocelové mísy
new	0	
nóbl	12	nóbl brněnská diskotéka, nóbl česká literatura, nóbl obchodní domy, nóbl pařížská tříhvězdičková restaurace, nóbl večerní šaty, nóbl reprezentační plesy (...)
nonstop	59	nonstop podzemní garáže, nonstop luxusní restaurace, nonstop asistenční telefonická služba, nonstop prodejní doba, nonstop šestihodinový závod, nonstop dvacetičtyřhodinové čtení (...)
off-line/offline	3/1	off-line komutovaná linka, off-line záznamové zařízení, off-line registrační formulář / offline záznamové zařízení
off record	0	
off-road	0	
open	3	open tříčlenné týmy, open oblastní turnaj, open beachvolejbalový turnaj
open air / open-air	13	open air taneční party, open air hudební akce, open air letní turné, open air operní festival, open-air punkrockový festival (...)
origami	1	japonské origami papírové skládanky

originál	27	originál vídeňské valčíky, originál cejlonský čaj, originál pouštní písek, originál škodoväcký motor, originál středověké dlaždice, originál generálská rakousko-uherská uniforma (...)
profi	13	profi šicí stroje, profi databázový program, profi lyžařská škola, amatérské a profi divadelní soubory, profi ruční nabíjecí vrtačka (...)
panama	0	
pepito	0	
pop	6	pop vokální kapela,, pop taneční rytmy, svěží pop kytarový zvuk, pop hudební recenze (...)
porno	0	
promotion	0	
pyžamo	0	
race	0	
ragú	0	
rapid	0	
reggae	3	reggae hudební skupina, reggae houpavé rytmy, reggae duhová scéna
repro	1	repro hudební pořady
retro	12	retro futuristické tvary i linie, retro hudební program, retro motorkářské čepice, retro kontrastní samolepky, retro filmové svícení (...)
safari	1	safari horské kolo
sex	0	
sexy	66	sesy spodní prádlo, krátce střižené a sexy kovbojské sako s třásněmi, nová sexy mladistvá image, sexy romantická komedie, velmi sexy černé kostýmy, sexy chraplavý hlas, sexy herecký výkon, sexy kouřové oční stíny, půvabné sexy orientální tanečnice, nejvíc sexy osudová žena (...)
shopping	0	
single	0	
ska	0	
ski	0	
snowboard	0	
soja	0	
squash	0	
steel	0	
stop	0	
stres	0	
storno	0	
string	0	
suši	0	
sweet	0	
techno	2	techno taneční scéna, techno alternativní šílenosti

tele	0	
teen	0	
terakota	0	
termo	0	
top	23	top evropští rozhodčí, top světová tenisová hvězda, top investiční akce, top mobilní operátoři, top světový hráč, 12 top českých jezdců, top gala večery, top rybí polévka (...)
topless	0	
trafo	0	
trance	0	
trans	0	
trendy	2	trendy luxusní prádlo, trendy módní vkus
vintage	0	
web	0	
whisky	0	

D. ZÁVĚR

Vedle obvyklého shrnutí bychom se na závěr této práce chtěli zamyslet nad obecnou platností závěrů, ke kterým jsme došli, a na některých místech rovněž naznačit případný další směr zkoumání nesklonných výrazů v pozici shodného přívlastku.

Na základě analýzy odborné lingvistické literatury jsme dospěli ke stanovisku, že výraznější používání struktur s nesklonnými výrazy ve shodněpřívlastkové pozici intenzivněji probíhá posledních dvacet až třicet let. Je možné, že nám nějaký příspěvek ke zkoumanému tématu unikl, nepředpokládáme ale, že by výrazněji změnil naši dataci. Za průzkum by však stála otázka, do jaké míry byla rozšířena pojmenování typu *Trilobit bar* nebo *Opera-hotel* za první republiky (srov. Fidelius, 2008b); její zodpovězení by mohlo potvrdit naši hypotézu ohledně ústupu těchto pojmenování v poválečné době a opětovného růstu jejich frekvence v 80. letech.

Hlavní část této práce je věnována analýze nesklonných výrazů ve shodněpřívlastkové pozici. Struktury s těmito výrazy jsme rozdělili do tři skupin podle toho, zda je nesklonným výrazem vlastní jméno (*Armani hotel*), zkratka či značka (*HIV virus*) nebo apelativum či apelativní sousloví různého druhu – a) anglické adjektivum (*happy život*), b) zdomácnělé nesklonné adjektivum (*lila šaty*), c) anglické substantivum (*house party*), d) zdomácnělé nesklonné substantivum (*country skupina*), e) zdomácnělé substantivum obvykle skloňované, ale použité jako nesklonné (*alkohol test*), f) substantivum domácího původu (*broskve džem*), g) samostatně vystupující morfém cizího původu, tzv. prefixoid (*dia potraviny*).

Nemělo by smysl opakovat charakteristické rysy každého z těchto typů, spíše se zamyslíme nad obecnějšími souvislostmi, které šíření struktur s nesklonným výrazem v pozici shodného přívlastku má. Především je třeba se zamyslet nad důvodem, proč jsou tyto struktury tak frekventované. Vyjdeme-li z našich závěrů týkajících se jednotlivých typů pojmenování s nesklonnými výrazy, za hlavní důvod jejich častého užívání považujeme především ekonomičnost a snadnost tvoření. Nevýhodou těchto pojmenování může být zastření přesného vztahu mezi nesklonným výrazem a substantivem; jejich poměrně vysoká frekvence a množství jejich typů však naznačuje, že uživatelé jazyka onu nepřesnost nepocítí uží jako závadnou.

To je však obecné konstatování týkající se především produkce spojení s nesklonnými výrazy v pozici shodného přívlastku. Problematická je otázka, zda tato pojmenování mají být zahrnuta do kodifikace, či nikoliv. Jak jsme již mnohokrát výše zdůraznili, generalizace není na místě. Pojmenování s nesklonnými výrazy nelze a priori odmítat, protože jsou mnohdy funkční a frekventovaná, na druhou stranu nelze všechny objevivší se typy automaticky přijí-

mat jako součást spisovného vyjadřování. Při hodnocení daného spojení je třeba si uvědomit, jde-li o spojení v úzu frekventované; v jakých stylových oblastech se toto spojení používá (oblast vědecké komunikace, slangu mládeže, profesní mluvy či jiná); zda má expresivní příznak; zda pojmenovává novou skutečnost; zda má ekvivalentní pojmenování s klasickým shodným adjektivem, a pokud má, zda se s ním významově zcela shoduje; pokud jde o pojmenování s cizím nesklonným výrazem, zda má nesklonný výraz český ekvivalent; zda je nesklonné či pouze nesklonované; zda může tvořit odvozeniny. Zkoumat by se samozřejmě dal také postoj veřejnosti k jednotlivým typům pojmenování s nesklonnými výrazy ve shodněpřívlastkové pozici (jejich srozumitelnost, přijatelnost, významové rozdíly vzhledem k ekvivalentním vyjadřáním).

Pojmenování s nesklonným výrazem v pozici shodného přívlastku jsou mnohdy problematická z hlediska pravopisu – některá pojmenování kolísají mezi syntetičností a analytičností a mohou být zapisována třemi různými způsoby (byť pojmenování se spojovníkem nejsou příliš frekventovaná, jak se ukazuje v naší korpusové sondě). Rovněž psaní velkých písmen ve spojení s nesklonovanými vlastními jmény je značně neustálené.

V této souvislosti opakujeme již výše vyslovený požadavek, aby pojmenováním s nesklonnými výrazy byla ze strany lingvistů věnována náležitá pozornost, a to nejen z hlediska teoretického popisu jazykového systému, ale především z hlediska jazykové praxe. Podle našeho názoru můžeme očekávat, že spojení s nesklonnými výrazy budou stále frekventovanější a že budou pronikat do spisovných komunikátů, proto lze předpokládat, že veřejnost bude vyžadovat aktuální informace ohledně stylové platnosti těchto spojení a ohledně jejich náležitého zápisu (nebo přesněji již tyto informace vyžaduje, jak dosvědčují dotazy směřované na jazykovou poradnu Ústavu pro jazyk český).

Nárůst počtu konstrukcí s nesklonnými výrazy ve shodněpřívlastkové pozici souvisí s přejímáním anglických výrazů, z nichž mnoho zůstane formálně neadaptováno (adjektiva nejsou doplněna českým adjektivním sufixem */crazy, sexy/*, substantiva se nezačlení k žádnému deklinačnímu typu */house, steel/*, přičemž někdy vzhledem ke svému zakončení ani nemohou */raggae, ralley/*); roli samozřejmě hraje také přejímání anglických částečně přeložených syntagmat (*information technologie*) a obecně pojmenovací zvyklosti angličtiny (*Palladium dárkové poukazy*).

Podle pravidel anglické gramatiky je běžné dát nějakému výrazu přívlastkovou platnost tím, že je umístěno před rozvíjené substantivum. Tento gramatický moment je přenášen i do češtiny a netýká se pouze anteponování nesklonných (cizích nebo zdomácnělých) výrazů; do antepozice se dostávají rovněž slova, která jsou v češtině běžně skloňována, která ale pod vlivem anglického pojmenovacího vzoru zůstávají nesklonná. Vztah mezi substantivem

a rozvíjejícím výrazem je tak vyjádřen nikoliv koncovkami, nýbrž těsností postavení. V našem korpusovém výzkumu se ukázalo, že mezi rozvíjející výraz a substantivum vstupuje další výraz pouze v minimálním počtu případů, a to tehdy, pokud jde o nesklonný výraz, jehož adjektivní platnost je vžitá nebo který tvoří s rozvíjeným substantivem významově spjatý celek (a je tedy zřejmé, že oba výrazy patří k sobě). Pevnost slovosledu je pro češtinu nové gramatické pravidlo, které je jedním z rysů izolačních jazyků, které pomocí slovosledu vyjadřují gramatické významy (ve flexivních jazycích vyjadřované afixy) (Skalička, 2004, s. 480). Další rysy izolačních jazyků – neměnnost slovního tvaru a nepevná hranice mezi slovními druhy (s. 480, 484) – jsme v našich výkladech zaregistrovali rovněž.

Tyto typologické změny, vyvolané přenášením gramatických pravidel angličtiny jakožto izolačního jazyka do systému češtiny, jsou součástí širšího rámce deflektivizačních procesů probíhajících v současné češtině (viz např. Uličný, 2002 a 2003). Jako další z deflektivizačních tendencí se uvádějí: nahrazování konstrukcí s přivlastňovacím adjektivem spojeními s genitivem adnominálním (*prezidentův projev* – *projev prezidenta*), mizení predikativního instrumentálu (*Petr je zedníkem* – *Petr je zedník*), šíření nominativu jmenovacího (*Městský úřad Uherské Hradiště*). V nespisovných varietách se projevují také další typologické změny, například obligatorní vyjadřování osoby při časování (*byl sem tam, byli sme tam* – *já tam byl, my tam byli*) nebo obecněčeské vyrovnávání paradigmát mezi tvrdými a měkkými adjektivy: [ti mladí kluci] namísto [ťi mladí kluci]).

Námi zkoumaný jev je tedy třeba nahlížet v tomto širším kontextu typologických procesů. Skutečnost, zda čeština prochází výraznějším odklonem od flexivnosti, se vzhledem k dynamičnosti jejího vývoje v posledních letech a vzhledem k dlouhodobějšímu charakteru typologických změn jednoznačněji ukáže až z delšího časového odstupu.

E. SEZNAM LITERATURY

MONOGRAFIE

- Čechová, Marie a kol. (1996): *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV
- Daneš, František (1997): *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia
- Dušková, Libuše a kol. (2006): *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha: Academia
- ESČ = Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.) (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny
- Havránek, Bohuslav – Jedlička, Alois (1960): *Česká mluvnice*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Kopečný, František (1962): *Základy české skladby*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Kučera, Karel (1990): *Český jazyk v USA*. Praha: Univerzita Karlova
- Martincová, Olga a kol (2005): *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky
- MČ 2 = Komárek, Miroslav – Kořenský, Jan – Petr, Jan – Veselková, Jarmila (eds.) (1986): *Mluvnice češtiny 2. Tvarosloví*. Praha: Academia
- MČ 3 = Daneš, František – Grepl, Miroslav – Hlavsa, Zdeněk (eds.) (1987): *Mluvnice češtiny 3. Skladba*. Praha: Academia
- Mitter, Patrik (2003): *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
- Mitter, Patrik (2006): *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem
- NASCS = Kraus, Jiří a kol. (2006): *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia
- PČP = kolektiv pracovníků ÚJČ AV ČR (2002): *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia
- PMČ = Karlík, Petr – Nekula, Marek – Rusínová, Zdenka (eds.) (2008): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny
- Svobodová, Diana (2007): *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity

- Svobodová, Diana (2009): *Aspekty hodnocení cizojazyčných přejímek: mezi módností a standardem*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity
- Šmilauer, Vladimír (1969): *Novočeská skladba*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Šmilauer, Vladimír (1972): *Nauka o českém jazyku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství
- Trávníček, František (1951a): *Mluvnice spisovné češtiny. Část I. Hláskosloví – Tvoření slov – Tvarosloví*. Praha: Slovanské nakladatelství
- Trávníček, František (1951b): *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství
- Uhlířová, Ludmila (1987): *Knížka o slovosledu*. Praha: Academia

STUDIE VE SBORNÍCÍCH A KAPITOLY V MONOGRAFIÍCH

- Bartošek, Jaroslav (1997): Jazyk žurnalistiky. In: Daneš, František a kol: *Čeština na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 42–67
- Bartošek, Jaroslav: (2005): Moderace a moderátor. In: Čmejrková, Světlá – Svobodová, Ivana (eds.): *Oratio et ratio. Sborník k životnímu jubileu Jiřího Krause*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky
- Bozděchová, Ivana (1997a): Jazyk počítačů. In: Daneš, František a kol: *Čeština na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 105–113
- Bozděchová, Ivana (1997a): Vliv angličtiny na češtinu. In: Daneš, František a kol: *Čeština na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 271–279
- Daneš, František (1997): Situace a celkový stav dnešní češtiny. In: Daneš, František a kol: *Čeština na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 12–24
- Daneš, František (2001): Univerzália a specifika češtiny v období globalizačních proměn. In: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 3*. Brno: Masarykova univerzita, s. 37–47
- Daneš, František (2009): Nominativ jmenovací. In: *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Academia, s. 205–210
- Dokulil, Miloš (1959): Vitamín C, nebo C-vitamín? In: Kuchař, Jaroslav – Váhala, František (eds.): *Jazykový koutek Čs. rozhlasu, 3. výběr*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, s. 129–131
- Kučera, Karel (1995): K nejnovějším vlivům angličtiny na český jazyk. In: *Přednášky z 34. a 35. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, s. 77–82

- Martincová, Olga (1988): Vývojové procesy v současné slovní zásobě. In: Brabcová, Radoslava – Štícha, František (eds.): *Dynamika současné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, s. 108–112
- Martincová, Olga (2005): Nová víceslovná pojmenování. In: Martincová, Olga a kol: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, s. 211–231
- Mareš, Petr (2007): Některé vývojové tendence současné češtiny. In: Hasil, Jiří (ed.): *Přednášky z 50. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, s. 37–47
- Mitter, Patrik (2008): Hybridní složeniny s fragmentárním prvním komponentem internacionálního charakteru v současné češtině. In: Balowski, Mieczysław – Svoboda, Jiří (eds.): *Český jazyk a literatura v evropském kulturním kontextu / Język i literatura czeska w europejskim kontekście kulturowym*. Racibórz: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, s. 169–176
- Skalička, Vladimír (2004): Typ češtiny. In: *Souborné dílo. Díl druhý (1951–1963)*. Praha: Karolinum, s. 475–536
- Šimandl, Josef (2001): Počešťování a dnešní české tvarosloví. In: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 3*. Brno: Masarykova univerzita, s. 265–276
- Uličný, Oldřich (2002): K vývojové dynamice současné české flexe. In: Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 233–236
- Uličný, Oldřich (2003): K deflektivizačním tendencím ve slovanských jazycích. In: Pospíšil, Ivo – Zelenka, Miloš (eds.): *Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15. – 21. 8. 2003*. Praha: Academia, s. 155–163

ČASOPISECKÉ STUDIE

- Bozděchová, Ivana (1991): Nakupujeme v diaprodejnách. In: *Naše řeč*, č. 2, roč. 74, s. 109–111
- Bozděchová, Ivana (1993): Diskosloženiny. In: *Naše řeč*, č. 2, roč. 76, s. 103–104
- Brabcová, Radoslava (1969): Chcete se stát členem Čs. hifi-klubu? In: *Naše řeč*, č. 5, roč. 52, s. 314–316
- Čmejrková, Světlá – Jílková, Lucie – Kaderka, Petr (2004): Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG. In: *Slovo a slovesnost*, č. 4, roč. 65, s. 243–269

- Daneš, František (1985): Faktor Rh // Rh-faktor // Rh faktor. In: *Naše řeč*, č. 4, roč. 68, s. 176–182
- Janovec, Ladislav (2006): Porno v současné češtině. In: *Naše řeč*, č. 3, roč. 89, s. 163–166
- Jílková, Lucie (2004): Víte, kdo to je frikulín? In: *Naše řeč*, č. 2, roč. 87, s. 110–111
- Koutová, Marta (2011): K významům slova *kargo/cargo*. In: *Naše řeč*, č. 3, roč. 94, s. 161–167
- Machač, Jaroslav (1957): Novinářská čeština. In: *Naše řeč*, č. 5, roč. 40, s. 303–305
- Martincová, Olga – Savický, Nikolaj (1987): Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In: *Slovo a slovesnost*, č. 2, roč. 48, s. 124–139
- Mejstřík, Vladimír (1966): Z 30. sešitu Slovníku spisovného jazyka českého. In: *Naše řeč*, č. 5, roč. 49, s. 305–309
- Mitter, Patrik (2007/2008): K funkčně-strukturní charakteristice kompozit. In: *Češtinář*, č. 2, roč. 18, s. 37–44
- Mravinacová, Jitka (2001): Problémové případy morfologické adaptace anglicizmů. In: *Jazykovědné aktuality*, č. 3, roč. 38, s. 76–81
- Nakládalová, Lucie (2004): Tesco linka zdarma! In: *Čeština doma a ve světě*, č. 1–2, roč. 12, s. 21–25
- Pohnert, Bohuslav (1973): Ke zkratkám a značkám v technické literatuře. In: *Naše řeč*, č. 3, roč. 56, s. 134–137
- Šimandl, Josef (2000): Morfologická problematika v jazykové poradně (1. část). In: *Naše řeč*, č. 2, roč. 83, s. 57–76
- Uličný, Oldřich (2006): Slovanské jazyky a globalizace. In: *Riječ*, č. 3, roč. 12, s. 75–84

NOVINOVÉ ČLÁNKY

- Fidelius, Petr (2008a): Starý pan Langhans se v hrobě obrací. *Mladá fronta DNES*, 29. 3. 2008, s. D7, dostupné (stejně jako následující článek) z [www: http://zpravy.idnes.cz/kavarna-archiv.asp/](http://zpravy.idnes.cz/kavarna-archiv.asp/) (přístup 18. 4. 2010)
- Fidelius, Petr (2008b): Sazka Arena?! prostě jen gramatická chyba. *Mladá fronta DNES*, 29. 3. 2008, s. D7–D8

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

- *Český národní korpus – SYN2009PUB* (2010). Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z www: <http://www.korpus.cz/>
- *Internetová jazyková příručka*. Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Dostupné z www: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>